

Nina Wagner-Nyman

Asiakkaan osallisuuden vahvistaminen lasten- kodin kirjaamisprosessissa

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Sosionomi (ylempi AMK)

Sosiaaliala

Opinnäytetyö

1.11.2018

Tekijä	Nina Wagner-Nyman
Otsikko	Asiakkaan osallisuuden vahvistaminen lastenkodin kirjaamisprosessissa
Sivumäärä	63 sivua + 1 liite
Aika	1.11.2018
Tutkinto	Sosionomi (ylempi AMK)
Koulutusohjelma	Sosiaalialan koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Sosiaalialan tutkinto-ohjelma
Ohjaaja	Lehtori Mervi Nyman
<p>Lastensuojelun asiakkaan osallisuus perustuu YK:n lasten oikeuksien sopimukseen, joka myös toimii suomalaisen lainsäädännön ohjenuorana. Asiakkaan osallisuutta edellytetään palvelujärjestelmän jokaisella tasolla, myös palveluiden suunnittelussa ja kehittämisessä. Lapsen osallisuus oman yhteisön elämään on yksi kasvun ja kehityksen perusedellytyksiä ja se antaa mahdollisuuden rakentaa omaa identiteettiä ja subjektiutta.</p> <p>Tämän opinnäytetyön tavoitteena on lisätä lastenkodissa lasten ja aikuisten yhteistä ymmärrystä osallisuudesta ja luoda uusi toimintamalli kuukausiarvioinnin kirjaamiseen asiakkaan osallisuutta vahvistaen. Tutkimusmenetelmä on kehittävä työntutkimus ja opinnäytetyön kohteena on yksi Helsingin kaupungin vaativaa lastenkotihoitoa tarjoavan lastenkodin osasto, sen asiakkaat ja monitoimijainen työryhmä, joiden kanssa tulen työpajamenettelyllä luomaan uuden, asiakkaan osallisuutta vahvistavan kirjaamismallin.</p> <p>Helsingin kaupungin lastenkodeissa tarjotaan eritasoista kuntouttavaa hoitoa ja kasvatus- ta. Opinnäytetyö toteutettiin vaativan laitoshoidon laitoksessa, jossa on erityisosaamista, jolla kyetään vastaamaan kehityshäiriöisten, vammaisten ja neuropsykiatrisesti oireilevien lasten tarpeisiin. Työryhmän huolenaiheena oli miten saada asiakkaat osallisiksi kirjaamisprosessiin ja varmistaa se, että asiakkaat ymmärtävät tehtävän ja kuukausiarvioinnin sisäl- lön.</p> <p>Tulosten mukaan voi todeta, että työntekijöillä on paljon keinoja, joilla vahvistaa asiakkaan osallisuutta. Myös vaativassa lastenkotitoiminnassa olevat erityistarpeiset asiakkaat kyke- nevät aktiivisesti osallistumaan kirjaamisen lisäksi omaan hoitoprosessiinsa.</p>	
Avainsanat	osallisuus, lastensuojelu, lastenkoti, dokumentointi

Author Title	Nina Wagner-Nyman Enforcing Client Participation in the Documentation Process at a Children's Home
Number of Pages Date	63 pages + 1 appendix November 2018
Degree	Master of Social Services
Degree Programme	Master's Degree Programme in Social Services
Instructor(s)	Mervi Nyman, Senior Lecturer
<p>Enforcing client participation is required by law but it is also important for strengthening the self-confidence and ego of the clients and making them a real member of their community. The children who live at children's homes are facing many difficulties and may meet different physical and psychological challenges. Some have learning disabilities or behavioral problems and many clients are traumatized and are in need of extensive psychological and psychiatric care. Nevertheless, they also have the right to be subjects in their lives and their child protection services process.</p> <p>The purpose of this master's thesis was to develop a new work method for enforcing the client participation in the documentation process at a children's home. The study was executed at a children's home in Helsinki in cooperation with the staff and children. The theoretical framework is participation and the research method was qualitative and was carried out with workshops. The documentation process consists of many levels and to cover them all in such a short period of time would be impossible so I narrowed the subject to the participation in the documentation of the monthly assessments.</p> <p>The main concerns of the staff was how to get the children to participate in the documentation process, how to ensure that they understand the task and the difficult content of the monthly assessments. In spite of their concerns, they were able to come up with many ideas of how to enforce the participation, and the process resulted in high quality monthly assessments that were executed together with the clients.</p> <p>Based on the results it is safe to say that the clients are more than capable of participating in the documentation process and the staff has a number of ways to get the clients involved and activated in the documentation and the service process.</p>	
Keywords	participation, child welfare, children's home, documentation

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Lastenkotitoiminta	3
2.1	Lastensuojelun laitoshoido	4
2.2	Omahoitajuus	4
2.3	Lastensuojelun terapeuttisen laitospasvatuksen mallinnus	5
2.4	Asiakaskunta	7
2.4.1	Oppimisvaikeudet	8
2.4.2	Käytöshäiriöt	9
2.4.3	Neuropsykiatriset haasteet	10
3	Osallisuus	12
3.1	Osallistaminen, osallisuus ja osallistuminen	15
3.2	Osallisuuden vahvistaminen	17
3.3	Osallisuuden portaat	21
3.4	Haasteena aikuiskeskeisyys	24
4	Lastensuojelun asiakastietojärjestelmä ja dokumentointi	25
4.1	Asiakastietojärjestelmä	26
4.2	Dokumentointi	26
4.3	Kuukausiarviointi	28
5	Toimintatutkimus	29
6	Kehittävä työntutkimus	30
6.1	Kokemuksellinen oppiminen	31
6.2	Kehittämistoiminta	33
6.3	Ekspansiivinen oppiminen	35
7	Opinnäytetyön toteutus	38
8	Luotettavuus ja eettisyys	41
9	Tulokset	42
9.1	Ensimmäinen työpaja: SWOT-analyysi	42
9.1.1	Vahvuudet (<i>Strengths</i>)	42
9.1.2	Heikkoudet (<i>Weaknesses</i>)	43

9.1.3	Mahdollisuudet (<i>Opportunities</i>)	44
9.1.4	Uhat (<i>Threats</i>)	46
9.2	Ensimmäinen työpaja: Keinot	48
9.3	Kuukausiarvioinnin laatiminen ja purku	49
9.4	Toinen työpaja	50
10	Johtopäätökset	52
11	Pohdinta	56
	Lähteet	59
	Liitteet	
	Liite 1. Kuukausiarviointipohja	

1 Johdanto

Opinnäytetyöni aihe on lastensuojelun asiakkaan osallisuuden vahvistaminen lastenkodin kirjaamisprosessissa. Kohderyhmänä ovat erään Helsingin kaupungin lastenkodin työntekijät ja huostaan otetut lapset, jotka ovat sijoitettuna vaativaa laitoshoidoa toteuttavaan lastensuojeluyksikköön. Määrittelen käsitteet osallistaminen, osallisuus ja osallistuminen ja pohdin osallisuuden hyötyjä ja esteitä sekä mahdollisuuksia vahvistaa asiakkaan osallisuutta dokumentoinnissa. Tarkoitus on luoda uusi osallisuutta vahvistava työmenetelmä yhdessä työntekijöiden, eli omahoitajien ja lasten, eli asiakkaiden kanssa.

Lastensuojelun asiakkaan osallisuus perustuu YK:n lasten oikeuksien sopimuksen 12. artiklaan ja se toimii myös suomalaisen lainsäädännön ohjenuorana. Siinä sopimusvaltiot takaavat kaikille lapsille, jotka kykenevät ilmaisemaan oman näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista näkemyksensä kaikissa itseään koskevissa asioissa ja nämä on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Lapselle on erityisesti annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti. (Yleis-sopimus lapsen oikeuksista 2013.)

Dokumentointi on kiinteä osa sosiaalihuollon ammatillista toimintakulttuuria ja asiat saavat kirjaamisprosessissa tietyn merkityksen. Tulkintojen syntyminen tulisi tiedostaa, sillä kirjoittaja on aina kiinni omassa elämänsä historiassaan ja ympäristössään. Työntekijän on olennaista tiedostaa lähtökohdat, jotka vaikuttavat tapaan tehdä ja käsitteellistää omia havaintoja. Ammatillisten lähtökohtien ja omien toimintatapojen reflektointi, yksin ja ryhmässä, on tärkeää. (Laaksonen ym. 2011: 11.)

Kansa-koulu -hanke on sosiaalihuollon asiakasasiakirjalain toimeenpanohanke, jonka tarkoitus on valmentaa sosiaalialan ammattilaisia uuden asiakasasiakirjalain mukaiseen, valtakunnallisesti yhtenäiseen tapaan kirjata asiakastiedot. Se tukee sosiaalialan organisaatioiden valmiutta liittyä valtakunnalliseen sosiaalihuollon asiakastiedon arkistoon. Kuntia ja kuntayhtymiä autetaan valmistautumaan yhteisen sähköisen asiakastiedon arkiston käyttöönottoon yhtenäistämällä palveluprosesseja ja palvelutehtäväloukkuksia. Pääkaupunkiseudulla käynnissä olevan Apotti-hankkeen toteutukseen ja käyt-

töönoton valmisteluun Kansa-koulun tavoitteet nivoutuvat luontevasti ja samalla voidaan hyödyntää yhteisiä verkostoja ja vältetään päällekkäistä työtä. (Socca n.d.)

Lastenkodissa dokumentointiin ja vaikuttavuuden arviointiin kuuluu kuukausiarvioinnin teko, jossa henkilökunta tarkastelee lapsen noin kuukauden mittaista jaksoa ja kirjaa arvion yhteisesti sovittuun pohjaan. Asiakas arvioi tilannettaan omasta näkökulmastaan ja lausuu mielipiteensä omahoitajan tekemästä arvioinnista. (Kasvatusvastuumalli 2016.) Lähden tarkastelemaan millä tavoin lapsi voitaisiin ottaa kuukausiarviointiprosessiin mukaan jo alkuvaiheessa niin, että hän pääsee aidosti osallistumaan arviointiin henkilökunnan rinnalla.

Kansa-koulu kirjaamisvalmennukset tähtäävät myös asiakkaan osallisuuden vahvistamiseen kirjaamisprosessissa. Vuoden 2016 aikana lastenkodin työntekijät ovat osallistuneet kaksiosaiseen kirjaamisvalmennukseen ja sen pohjalta on hyvä lähteä rakentamaan uutta, asiakkaan osallisuutta vahvistavaa, kirjaamismallia lastenkotiin.

Opinnäytetyön tavoitteena on lisätä asiakkaiden osallisuutta lastenkodin kirjaamisprosessissa ja tutkimusmenetelmäksi olen valinnut kehittävän työntutkimuksen. Tarkoitus on työpajamenettelyllä lisätä lasten ja aikuisten yhteistä ymmärrystä osallisuudesta ja luoda uusi asiakkaan osallisuutta vahvistava kirjaamisen toimintamalli. Opinnäytetyö käsittelee oma työtäni ja on osa työpaikalla suoritettavaa kehittämistehtävää, jonka tavoitteet tulevat Kansa-koulu -hankkeen osallistavan kirjaamisen kautta. Olen osa tutkittavaa työyhteisöä ja toimin prosessissa sekä tutkijana, kehittäjänä että kouluttajana.

Opinnäytetyö on monikerroksinen, sillä se toteuttaa lain edellyttämää asiakkaiden osallisuutta palvelujen kehittämisessä sekä lisää työntekijöiden osallisuutta omaan työhön ja oman työn tekemiseen. Asiakkaille opinnäytetyö on osallisuutta vahvistavaa toimintaa ja työntekijöille se on kehittävää työntutkimista. Tavoitteena on lisätä työntekijöiden sitoutumista työhön ja työmuotoon, kun he ovat itse mukana kehittävän toiminnan prosessissa.

2 Lastenkotitoiminta

Lastensuojelun tehtävä on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun. Laki määrittelee laajasti lastensuojelun tehtävät ja siihen liittyy lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen sekä varsinaisen lastensuojelutarpeen ehkäiseminen tarjoamalla apua ja tukea riittävän varhain. Lapsen etu tulee asettaa etusijalle kaikessa viranomaistoiminnassa ja lasten suojelu on koko yhteiskuntaa koskeva tehtävä ja monet yhteiskunnalliset päätökset vaikuttavat lasten hyvinvointiin. Lastensuojelun tehtävät ovat varsinaisen lastensuojelutehtävän lisäksi vaikuttaa lasten yleisiin kasvuolosuhteisiin ja tukea vanhempia kasvatustehtävässä. (Lastensuojelun käsikirja 2016.)

Lasten huostaanotossa huomioidaan niin lapsen kasvuolojen vakavat riskitekijät, jotka vaarantavat lapsen kehityksen kuin myös avohuollon tukitoimet, niiden riittämättömyyden ja mahdottomuuden ja lapsen edun, sijoituksen tarpeen sekä sijoituksen perusteet (Myllärniemi 2006: 12). Myllärniemen (2006) tutkimuksessa huostaanoton kriteerit muodostuvat sekä niistä kasvuoloja vaarantavista riskitekijöistä, jotka aiheuttavat huostaanoton tarvetta että keinoista vaikuttaa riskitekijöihin avohuollon työskentelyllä. Lastensuojelulaki asettaa huostaanotolle tietyt ehdot, mutta se ei riitä, että pelkästään todetaan lapsen kasvua ja kehitystä vaarantavien tekijöiden olemassaolo. Sen lisäksi tulee selvittää perheelle tarjotut avohuollon tukitoimet ja miten ja miksi nämä keinot ovat osoittautuneet riittämättömiksi. (Myllärniemi 2006: 52.)

Lastensuojelu voidaan jakaa seuraaviin osa-alueisiin: lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu, avohuollon tukitoimet, huostaanotto ja sijaishuolto sekä jälkihuolto. Lastenkotitoiminta on osa sijaishuoltoa ja sillä tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella silloin, kun avohuollon tukitoimilla ei ole riittävästi kyetty auttamaan lasta. Sijaishuoltopaikkaa valittaessa tulee aina kartoittaa lapsen läheisverkosto ja mahdollisuudet perhehoitoon ennen päätöstä laitossijoituksesta. (Lastensuojelun käsikirja 2016.)

2.1 Lastensuojelun laitoshoido

Helsingin kaupungin palvelujärjestelmässä lastensuojelu on osa sosiaali- ja terveystoimialan alaista perheiden sosiaalipalvelua. Kaupungilla on kuusi lastenkotia, joista kaksi sijaitsee Helsingin ulkopuolella. Lastenkodeissa tarjotaan eritasoista kuntouttavaa hoitoa ja kasvatusta. Vaativan laitoshoidon tasolla on erityisosaamista, jolla kyetään vastaamaan kehityshäiriöisten, vammaisten ja neuropsykiatrisesti oireilevien lasten tarpeisiin. (Helsingin kaupunki 2017.)

Lastensuojelun laitossijoituksiin päädytään silloin, kun perhehoidolla ei voida riittävästi vastata lasten sijoituksen tarpeisiin. Perhehoitoon sijoitetaan pääsääntöisesti alle 12-vuotiaat lapset ja lastensuojelulaitoksiin sijoitetaan nuoret ja ne alle 12-vuotiaat, joiden hoito edellyttää erityisosaamista tai paljon resursseja. (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017: 11.)

2.2 Omahoitajuus

Lastenkodeissa on yleisesti käytössä omahoitajamalli, joka tarkoittaa sitä, että kun lapsi sijoitetaan lastenkotiin, hänelle nimetään omahoitaja tai omahoitajat, jotka ovat päävastuussa lapsen asioista. Omahoitaja tarjoaa lapselle tärkeää tukea kiinnittymisessä lastenkotiin ja auttaa rakentamaan arkea lastenkodissa. Kokonaiskuvan luominen lapsen tilanteesta, elämästä ja kasvuympäristöstä ja sen lisäksi yhteydenpito lapsen perheeseen ja viranomaisverkostoon on osa omahoitajan tehtäviä. (Lastensuojelun käsikirja 2016.)

Omahoitajalla on erityinen rooli lapsen elämässä ja omahoitajatyön perustana on kunnioittava ja aktiivinen vuorovaikutus omahoidettavan lapsen kanssa. Tämä mahdollistaa lapselle kiintymyssuhteen sekä tunnesiteen ja toimiva omahoitajasuhde tarjoaa lapselle korjaavia kokemuksia sekä luotettavan ja turvallisen oman aikuisen. Omahoitaja on työryhmässä lapsen ääni ja ylläpitää keskustelua lapsen tarpeista. Omahoitajalla on vahva vastuu lapsen hoidon ja kasvatuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa ja hän myös huolehtii osallisuuden toteutumisesta. Lapsen kuukausiarvioinnin laatimisesta vastaa omahoitaja. (Kasvatusvastuumalli 2016.)

2.3 Lastensuojelun terapeuttisen laitospalveluksen mallinnus

Tässä luvussa esittelen Timonen-Kallion, Ylirukan & Närhen (2017) lastensuojelun terapeuttisen laitospalveluksen mallinnuksen. Se on osa Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) erityistason palvelujen toimeenpanosuunnitelmaa, jolla haetaan tasalaatuisuutta kansalliseen sijaishuoltoon. (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017: 5.) Terapeuttinen laitospalvelus on terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen suositteleva teoreettinen viitekehys, joka perustuu tutkitusti vaikuttaviin menetelmiin. Lastenkodissa tämä mallinnus on vasta alussa mutta halusin kuitenkin sen ottaa mukaan tähän opinnäytetyöhön, koska sillä on merkitystä lastenkodin toimintaan ja asiakaskuntaan ja osallisuuden kokemuksella on tässä prosessissa merkittävä rooli. Myös lastenkotien palvelujen kehittämisen näkökulmasta asialla on merkitystä, kun uusien linjausten mukaan kehitetään työ- ja toimintamalleja asiakkaiden hyvän elämän tukemiseksi.

Traumanäkökulma liittyy kiinteästi lastensuojelun terapeuttiseen laitospalveluksen orientaatioon. Mielenterveystyön ammattilaiset tukevat palvelun toteuttajia ja hoidossa ja hoivassa huomioidaan traumaattisten kokemusten vaikutukset ja pyritään palveluiden yhteensovittamiseen niin, että ne tukevat toisiaan. Traumaattisissa oloissa kasvanneille lapsille on saattanut muodostua hengissä pysymisen taitoja, jotka näyttäytyvät toisenlaisessa ympäristössä tuhoavana tai huonona käytöksenä. Lastensuojelun tarpeessa olevat lapset ovat usein kokeneet kaltoinkohtelua, laiminlyöntiä ja altistuneet perheväkivallalle tai haitoille, jotka aiheutuvat vanhempien alkoholin tai päihteiden käytöstä. (Eronen & Laakso 2016: 19.)

Lastensuojelutoimenpiteet voivat olla emotionaalisesti raastavia ja aiheuttaa lapsille pelkoa ja jännitystä. Toistuvat muutokset kuormittavat lapsia, joita myös lastensuojelun organisaatio saattaa aiheuttaa vaihtuvilla sijoituspaikoilla riippuen siitä, missä kohdassa palvelujärjestelmää lapsi on. Tämä kuormitus saattaa johtaa systeemin aiheuttamaksi traumatisoitumiseksi. Traumatisoituneille lapsille suunnatuissa sijaishuollon palveluissa tulisi aina rakentaa lapsen turvallisuus huomioiden ja niin, että vältetään uudelleen traumatisoitumiselta. (Eronen & Laakso 2016: 19–20.)

Lastensuojelun terapeuttisen laitospalveluksen mallinnuksen tavoitteena on

1. vahvistaa työskentelyä lastensuojelun sijaishuollossa ja erityisesti lastensuojelulaitoksissa niin, että työskentely on vaikuttavaa ja vastaa asiakkaiden tarpeisiin,

2. määritellä tutkimus- ja tietoperusta sekä asiakkaiden kokemusten perusteella vaikuttavan, laadukkaan ja asiakkaiden tarpeisiin vastaavat laitoshoidon keskeiset periaatteet, joiden varaan palvelut rakentuvat.

Tavoitteiden saavuttamisen keinot ovat

1. määritellä vaikuttavan ja asiakkaiden tuen tarpeisiin vastaavan laitoshoidon mekanismit ja elementit,
2. koota asiakkaiden ja työntekijöiden kokemuksia ja tietoa,
3. kootun tiedon perusteella määritellä vaikuttavan ja tarpeisiin vastaavan laitoshoidon keskeiset periaatteet,
4. määritellä se ydinosaaminen, joka tarvitaan vaikuttavien, lapsen tuen tarpeeseen perustuvien, palvelumallien toteuttamiseen,
5. käynnistää maakunnissa vaikuttavan laitoshoidon kokeiluja, jotka perustuvat mallinnustyössä koottuun tietoon
6. arvioida mallien toimivuutta ja asiakkaiden saamaa hyötyä näiden kokeilujen perusteella. (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017: 10.)

Suomessa on vielä vähän tutkimustuloksia lastensuojelun laitostyön orientaatioista, toimintamalleista ja niiden vaikuttavuudesta. Tietoa tarvitaan siitä, mitkä ovat laitosten resurssit sekä kasvatukselliset ja terapeutit valmiudet vastata lasten ja perheiden erityistarpeisiin. Palvelusisältöjen kartoitus ja laitosten toimintakulttuurien määrittäminen on tärkeä osa laitostyön kehittämisen tavoitteita. Laitosten työntekijät kohtaavat ja hoitavat lasten ja nuorten vakavia käyttäytymishäiriöitä ja mielenterveysongelmia kun laitoksissa vastataan lasten erityistarpeisiin ja hoidetaan erityislapsia. (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017: 13–14.)

Laadukkaan ympärivuorokautisen hoidon ja kasvatuksen järjestäminen tarkoittaa turvallisen kasvuympäristön luomista niin, että lapsen yksilölliset tarpeet ja elämäntilanne huomioidaan. Tämä edellyttää vahvaa ammattitaitoa ja tarvitaan sekä terapeutista ja kasvatuksellista tietoa ja menetelmällistä osaamista, joiden avulla asettaa pitkäjänteisiä sijaishuollon tavoitteita, arvioida niiden saavuttamista ja tarvittaessa muuttaa asetettuja tavoitteita. Sijaishuollon asiakkaiden taustat ja tarpeet ovat moninaisia ja lapset tarvitsevat moniammatillista osaamista ja yhteistyötä sijoituksen alusta asti. Varsinaisen lastensuojelutyön rinnalla kulkee usein psykiatrinen ja lääketieteellinen tutkimus ja hoito. Lasten- ja nuorisopsykiatrian ja lastensuojelun yhteistyö koetaan molemmilta tahoilta haastavana ja toimintatavat ovat vaihtelevia ja alueelliset erot ovat suuria, valtakun-

nalliseen tasalaatuisuuteen on vielä runsaasti matkaa. Lastensuojelun ja psykiatrian välimaastossa tasapainoileville lapsille ja nuorille muodostuu ja vahvistuu moninkertaisia identiteettejä, kun psyykkisesti sairasta ja oireilevaa lastenkotilasta tai -nuorta ei jostain syystä hoideta psykiatrisessa järjestelmässä. (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017: 13–14.)

Kun palvelujärjestelmän sisällä on eritasoista palvelua, saattaa palvelutason nostaminen edellyttää asiakkaan siirtoa toiseen laitokseen. Siirtyminen taas uuteen laitokseen kuormittaa jo ennestään traumatisoitunutta lasta ja vaikeuttaa hoitoprosessin toteuttamista ja vaikuttavuutta. Tämä poislähtämisen toimintakulttuuri ei edesauta lapsen hyvinvoinnin kohentumista tai kuntoutumista vaan lapsen omaan elinympäristöön tulee luoda eri toimijoiden yhteistyönä riittävät edellytykset tehostetun hoidon ja erityisen huolenpidon jaksojen järjestämiseksi. Tämä lopettaa asiakkaiden turhan siirtelyn ja tällä tavalla järjestetyt hoito ja kasvatus ovat osoittautuneet olevan tehokkainta. (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017: 13–14.) Tämä tarkoittaa sitä, että lastenkodeissa hoidetaan entistä vaativampihoitoisia asiakkaita ja heidän tarpeisiinsa vastataan arvioimalla, kehittämällä ja uudelleen organisoimalla toimintaa. Lastenkotien henkilökunnalta tämä edellyttää ketteryyttä kehittää palveluja vastaamaan asiakaskunnan muuttuvia tarpeita.

2.4 Asiakaskunta

Vaativahoitoiset ja voimakkaasti käyttäytymisellä oireilevat lapset sijoitetaan vaativan laitoshoidon lastensuojelulaitoksiin. Vaativahoitoiset lapset tarvitsevat rajojen asettamista ja selkeää struktuuria. He asettuvat usein huonosti hoitoon ja voivat oireilla aggressiivisesti, psyykkisesti tai asosiaalisesti. Vaativan laitoshoidon asiakkailla voi olla vakavia koulunkäynnin ongelmia, he voivat olla kehityshäiriöisiä tai monivammaisia. (Kasvatusvastuumalli 2016.)

Lastenkodin asiakkailla saattaa esiintyä erilaisia kehitysviivästyksiä ja -häiriöitä kuten oppimisvaikeuksia, tunne-elämään ja käytökseen liittyviä haasteita sekä eriasteisia neuropsykiatrisia häiriöitä ja nämä tulee ottaa huomioon jokaisen yksilöllisessä hoito- ja kasvatussuunnitelmassa. Asiakkaiden erilaiset tarpeet edellyttävät henkilökunnalta ammattitaitoa ja herkkyyttä huomioida asiakkaiden tarpeet myös osallisuuden vahvistamisessa ja palvelujen kehittämisessä.

2.4.1 Oppimisvaikeudet

Oppimisvaikeudet ovat neurologisia ongelmia, jotka vaikeuttavat perusasioiden, kuten lukemisen, kirjoittamisen ja matemaattisten taitojen oppimista. Haasteita voi esiintyä myös oman toiminnan ohjauksessa, ajanhallinnassa, abstraktissa päättelykyvyssä, muistissa ja tarkkaavuudessa. Oppimisvaikeudet eivät näy päällepäin, eivätkä vaikuta ihmisen älykkyyteen, mutta saattavat vaikeuttaa suoriutumista tehtävistä ja estää yksilön todellisen potentiaalin hyödyntämistä. Niihin ei ole parannusta ja on tärkeä tiedostaa, että oppimisvaikeudet voivat aiheuttaa yksilön elämässä haasteita koulunkäynnin lisäksi myös sosiaalisissa suhteissa perheen ja ystävien kanssa sekä työpaikalla. Oppimisvaikeudet diagnosoidaan yleensä kouluvuosina, mutta jotkut kulkevat läpi elämän ymmärtämättä miksi heillä on haasteita opiskelussa, työssä ja parisuhteessa. Vaikka oppimisvaikeuksiin ei ole parannuskeinoa, on kuitenkin mahdollista elää täysipainoista, menestyksestä elämää vaikeuksista huolimatta, kunhan niihin saa apua ja oppii keinoja niiden kanssa pärjäämiseen. (LDA 2018.)

Oppimisvaikeudet ovat perinnöllisiä, mutta voivat ilmetä monella eri tavalla samassa perheessä. Ne saattavat olla kapea-alaisia ja koskea vain yhtä oppimisen aluetta tai samalla henkilöllä voi esiintyä samanaikaisesti monenlaisia oppimisen erityisvaikeuksia. 3-10:lla prosentilla suomalaisista arvioidaan olevan lukivaikeutta. Oppimisvaikeuksien taustalla voi esiintyä muita kun kehityksellisiä syitä, kuten neurologinen sairaus tai vamma. Masennus, työuupumus ja muut mielenterveydelliset syyt tai esimerkiksi skitsofrenia voivat myös vaikeuttaa oppimista. Silloin, kun suoriutuminen on monella osa-alueella heikkoa, puhutaan laaja-alaisista oppimisvaikeuksista ja tällöin yleinen lahjakkuustaso on matala. Oppimisvaikeuksia esiintyy myös huomattavien tarkkaavuuden säätelyn vaikeuksien yhteydessä. (Oppimisvaikeus 2017.)

Koulunkäynnin haasteet ja koulunkäymättömyys on yksi merkittävä tekijä huostaanotoissa ja koulunkäynnin tukeminen on siksi tärkeä osa-alue lastenkotitoiminnassa. Lastenkodissa tehdään tiivistä yhteistyötä koulun kanssa ja kehitetään yksilöllisiä toimintamalleja asiakkaiden kannustamisessa koulunkäyntiin ja oppivelvollisuuden suorittamiseen.

2.4.2 Käytöshäiriöt

Käytöshäiriöstä puhutaan silloin, kun lapsi tai nuori käytöksellään toistuvasti ja itsepin-
taisesti rikkoo muiden oikeuksia ja sosiaalisia normeja. Ominaista käytökselle on ag-
gressiivisuus, toisten omaisuuden tahallinen tuhoaminen, vilpillisyys ja sääntöjen rik-
kominen. Aggressiivisesti käyttäytyvä lapsi tai nuori uhkailee tai pelottelee toistuvasti
toisia, aloittaa tappeluja, koulukiusaa ja käyttää erilaisia aseita, kuten kiviä, mailoja,
rikkinäisiä pulloja tai veitsiä. Fyysistä julmuutta ihmisiä tai eläimiä kohtaan sekä ryöste-
lyä ja seksuaaliseen käytökseen pakottamista ilmenee. Vilpillisyyttä kuvastaa valehtelu
tavaroiden saamiseksi tai velvollisuuksien välttämiseksi, varkaudet tai murtautumiset.
Sääntöjen rikkomiseen voi liittyä jo alle 13-vuotiaan toistuvaan myöhään ulkona olemis-
ta, yöllisiä poissaoloja ja kotoa karkaamista sekä koulun käymättömyyttä. (Huttunen
2017a.)

Silloin kun käytöshäiriö esiintyy lievänä ja on lähinnä reaktio perheen tai ympäristön
tilapäiseen stressiin, voi se korjaantua ilman hoitoa. Vakavammat käytöshäiriöt ovat
itsepäisiä, vuosia kestäviä ja asteittain pahenevia ja voivat johtaa siihen, että niistä
kärsivät nuoret ajautuvat aikuisena rikollisuuteen, sairastuvat psykoottisiin sairauksiin
tai kehittävät epäsosiaalisia persoonallisuushäiriöitä. Käytöshäiriöt ovat varsin yleisiä ja
ovat viime vuosikymmenien aikana lisääntyneet selvästi. Kansainvälisten tutkimustu-
lostien mukaan 10–11-vuotiaista lapsista 4-12 % kärsivät käytöshäiriöistä ja nuoruus-
ikäisistä pojista 10–13 % ja tytöistä 4-6 %. Käytöshäiriöiden syyt ovat moninaisia ja
taustalla voi olla diagnosoimaton tai hoitamaton tarkkaavuus- ja ylivilkkaushäiriö, ma-
sennus tai kaksisuuntainen mielialahäiriö. (Huttunen 2017a.)

Yleensä käytöshäiriöön liittyy kahden tyyppisiä, joko vihanhallinnan ja itsesäätelyn on-
gelmiin liittyviä tai tunteettomaan käyttäytymiseen liittyviä piirteitä. Yleisempiä käy-
töshäiriön piirteitä ovat vihanhallintaan ja itsesäätelyyn liittyvät. Usein taustalla on her-
kästi reagoiva temperamentti tai taipumus ärtyisyyteen ja vihan ja ahdistuksen tunteita
voivat lisätä vaikeat kokemukset lapsuudessa. Lapset ja nuoret oppivat tulkitsemaan
ympäristöään kielteisesti ja näkevät useimmiten sen uhkaavana. He kokevat tunteet
hyvin voimakkaina, joita kielteiset kokemukset vain vahvistavat. Tunteiden säätelytaito-
jen ja muun itsesäätelyn oppimiseen he tarvitsevat ympäristön vahvaa tukea. (Käy-
töshäiriön ilmeneminen n.d.)

Tunteettomat, jopa julmat, käyttäytymisen piirteet tulevat ilmi vuorovaikutuksessa toisiin. Lapsi tai nuori ei tunne syyllisyyden tai katumuksen tunteita, muiden tunteilla ei ole väliä ja heidän tunne-elämänsä vaikuttaa kokonaisuudessaan pinnalliselta. Nämä lapset ja nuoret vaikuttavat rohkeilta ja piittaamattomilta, eivätkä reagoi juurikaan rangais- tuksen uhkaan. Muiden tunnereaktioiden tunnistamisessa saattaa olla haasteita ja heil- lä on tavallista matalampi kyky tuntea pelkoa. Tällaisilla lapsilla ja nuorilla on vakavan antisosiaalisen käytöksen pitkäaikainen riski ja he tarvitsevat vahvaa aikuisen tukea ja terveydenhuollon ammattilaisten apua. (Käytöshäiriön ilmeneminen n.d.)

Lastenkodissa käytöshäiriöiset asiakkaat huomioidaan kehittämällä toimintamalleja, menetelmiä ja apuvälineitä helpottamaan aggression hallintaa, oireilua ja kiinnittymistä omaan hoitoprosessiin. ART (*Aggression Replacement Training*) on esimerkki tera- peuttisen laitospedagogian mukaisesta menetelmästä. ART menetelmän avulla voi- daan opettaa rakentavan vuorovaikutuksen valmiuksia aggressiivisesi tai vetäytyvästi käyttäytyville nuorille (ART 2018). Lastenkodin henkilökunnalle on järjestetty koulusta ART:ssa ja menetelmä on käytössä vuorovaikutuksessa käytöshäiriöisten nuorten kanssa.

2.4.3 Neuropsykiatriset haasteet

Lasten ja nuorten neuropsykiatriset häiriöt ovat kehityksellisiä aivojen toimintaan liitty- viä häiriöitä, joihin liittyy samanaikaisia psykiatrisia ongelmia. Tällaisia ovat esimerkiksi ADHD, autismi ja autismin kirjon häiriöt. Lyhenne ADHA tulee englanninkielisistä sa- noista *attention deficit hyperactivity disorder* ja sen ydinoireita ovat tarkkaamattomuus, ylivilkkaus ja impulsiivisuus. ADHD:n oireet ovat yksilöllisiä ja ne haittaavat jokapäiväis- tä toimintakykyä. (Neuropsykiatriset häiriöt n.d.)

ADHD:n oireet ilmenevät kolmena eri häiriönä. Tarkkaavuuden ongelmat ilmenevät jatkuvina vaikeuksina keskittyä esimerkiksi leikkeihin ja tehtäviin, toisten puhetta ei jaksaa kuunnella, ohjeita on vaikea seurata ja koulu- tai työtehtävien loppuun saattami- nen on vaikeaa. Omatoiminnanohjaus voi olla haastavaa ja henkilöt, joilla on ADHD saattavat vältellä keskittymistä vaativia tehtäviä. Päivittäiset asiat unohtuvat jatkuvasti, yksityiskohtiin ei osaa kiinnittää huomiota ja pienetkin ulkoiset ärsykkeet aiheuttavat häiriötä. (Huttunen 2017b.)

Yliaktiivisuus ilmenee jatkuvana hyperaktiivisuutena tai impulsiivisuutena. Paikallaan istuminen aiheuttaa kiemurtelua tai henkilö poistuu toistuvasti tilanteista, joissa edellytetään paikallaan oloa, käsiä ja jalkoja on pakko liikutella. Levottomuuden tunne voi olla jatkuvaa ja esiintyy yletöntä juoksentelua ja kiipeilyä ja rauhallisiin leikkeihin tai harrastuksiin on usein vaikea osallistua. Impulsiivisuus ilmenee toistuvina vaikeuksina odottaa vuoroaan, toisten keskeyttämisenä ja tuppautumisena muiden seuraan sekä vastauksina kysymyksiin ennen kuin ne on edes kunnolla esitetty. ADHD:n oireiden ja niiden seurausten johdosta lasten ja nuorten itsetunto kärsii ja he kokevat huonommuuden tunnetta ja heillä on vaikeuksia luoda kestäviä kaveri ja ystävyysuhteita. (Huttunen 2017b.)

Autismi ja Aspergerin oireyhtymä ovat neurobiologisia keskushermoston kehityshäiriöitä, joiden seurauksena henkilöillä aistien välittämä tieto ja sen tulkinta on yksilöllistä ja poikkeaa tavallisesta. Nykyään puhutaan autismin kirjosta ja termi kattaa autismin ja Aspergerin oireyhtymän lisäksi muun muassa Rettin ja Touretten oireyhtymät sekä disintegratiivisen kehityshäiriön. Autismin kirjon häiriöille tyypillistä ovat haasteet vuorovaikutuksessa ja autismin kirjon henkilöillä on puutteellinen tai poikkeava sosiaalinen vuorovaikutus ja kommunikaatio, rajoittunut tai stereotyyppinen käytös ja poikkeavat reaktiot aistiärsykkeisiin. Autistinen henkilö ajattelee, ymmärtää ja mieltää asioiden merkityksiä ja ympäristöä eri tavalla kuin muut ja hän voi kommunikoida poikkeavasti. (Autismin kirjo 2017.)

Suomessa arvioidaan olevan 40 000 - 50 000 autismin kirjoon lukeutuvaa henkilöä. He tarvitsevat yksilöllistä tukea kaikissa elämänvaiheissa ja kuntoutuksessa kiinnitetään erityisesti huomiota kommunikointiin, strukturointiin, sosiaalisten tilanteiden ja vuorovaikutuksen harjoitteluun sekä aistiviestien tunnistamiseen ja oman kehon hahmottamiseen. (Autismin kirjo 2017.) Lastenkodissa autistien haasteet aiheuttavat vaikeuksia toimia ryhmässä ja saada ystäviä, aloittaa ja ylläpitää keskustelua ja kertoa itsestään sekä ymmärtää mitä muut ajattelevat ja tuntevat. Autisteilla on vaikeuksia käyttää eleitä, ilmeitä ja katsekontaktia toisten kanssa puhuessaan ja sopeutua muutoksiin ja uusiin tilanteisiin. (Autismikirjon häiriöt n.d.) Tärkeä osa lastenkodin toimintaa on tiivis yhteistyö verkostojen kanssa. Niiden asiakkaiden kohdalla, joilla on neuropsykiatrisia ongelmia, yhteistyötä tehdään kodin ja koulun ohella etenkin lasten- ja nuorisopsykiatrian kanssa.

3 Osallisuus

Suomalaisessa lainsäädännössä lapsen oikeus tulla kuulluksi on kirjattu useaan lakiin, jotka ovat Hallintolaki (34§, 36§), Suomen perustuslaki (6§), Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (10§) ja Lastensuojelulaki (20–24§). Lait määrittelevät asiakkaan oikeuden osallistua omaan prosessiinsa mutta todellinen osallisuuden kokemus syntyy lapsen aktiivisen huomioimisen ja mukaan ottamisen kautta ja tulee tapahtua koko lastensuojeluprosessin ajan. Osallisuus auttaa lasta ymmärtämään aikuisten ajatuksia lapsen tilanteesta, mitä ratkaisuja on tarjolla ja miten lapsi itse voi vaikuttaa omiin asioihinsa. (Hotari, Oranen & Pösö 2009: 150.)

Osallisuuden käsitteen tutkittavuus ja määrittelemineen on haastavaa, koska sen lisäksi, että tutkijoilla on eri näkemykset osallisuudesta myös alan asiantuntijoilla ja asiakkailla on näkemuseronsa. Jotta voidaan vahvistaa asiakkaan osallisuutta, tulee ensin määrittellä termi osallisuus ja se, miten se eroaa osallistumisesta ja miten siihen vaikuttaa osallistaminen. Käsitteitä palvelunkäyttäjän osallisuudesta ja osallistumisesta voidaan tulkita monella tavalla ja tulkinnat ovat riippuvaisia tulkitsijasta ja kontekstista. Käsitteitä käytetään usein synonyymeina, mutta osallisuus on osallistumisesta laajempi käsite, johon liittyy ajatus palvelunkäyttäjän mahdollisuus vaikuttaa toimintaan tai palveluprosessiin. Osallistuminen kuvaa vain palvelunkäyttäjän mukanaoloa, joka voi olla pelkästään läsnäoloa jossain tilaisuudessa. (Valkama 2012: 57.)

Lapsen osallisuus oman yhteisön elämään on yksi kasvun ja kehityksen perusedellytyksistä. Se antaa mahdollisuuden rakentaa omaa identiteettiä ja ymmärrystä siitä kuka olen ja mihin kuulun. Palveluiden kehittämisessä tulee kiinnittää erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin. Lapsilla ja nuorilla on myös lainsäädännön perusteella oikeus olla mukana rakentamassa, kehittämässä ja arvioimassa heille tarkoitettuja palveluja. Yksi Lastensuojelun kehittämisohjelman keskeisiä tavoitteita on lasten osallisuuden vahvistaminen. Lapsen osallisuutta on korostettu myös lastensuojelulaissa. Lapsen oikeutta osallisuuteen tulkitaan lastensuojelussa usein juridisesti ja kapeasti. Vähemmälle huomiolle on jäänyt se, että laki velvoittaa lasten ja nuorten äänen kuulumisen myös uudistusten suunnittelussa ja työkäytäntöjen kehittämisessä. Yleensä kuitenkin lasten tarpeet määrittelee asiantuntija, eikä lastensuojelun kehittämishankkeissa tai palvelujen muutosprosesseissa tule asiakkaiden mielipiteet riittävän hyvin kuulluksi. (Oranen 2008: 8-9.)

Lasten oikeuksien toteutumista valvoo YK:n alainen 18:sta jäsenestä koostuva komitea. Lasten oikeuksien komitea painottaa, että lähtökohtana ja oletusarvona lapsen kuulemisen toteuttamisessa on luottamus lapsen kyvykkyyteen ilmaista mielipiteensä häntä koskevissa asioissa. Osallistumisoikeus on turvattu perus- ja ihmisoikeutena ja sen toteuttaminen täytyy varmistaa myös lastensuojelussa. Komitea on ilmaissut huolensa osallisuuden oikeuden toteutumisesta pienten lasten osalta sekä niiden, joilla on vaikeuksia ilmaista mielipiteensä esimerkiksi vammansa vuoksi. Niille lapsille, jotka tarvitsevat tukea vuorovaikutukseen ja itsensä ilmaisuun, on taattava riittävä tuki ja mahdollisuus käyttää niitä viestintätapoja, joilla he pystyvät kommunikoimaan luontevasti. Euroopan neuvosto on tuonut aktiivisesti esille, sekä lasten oikeuksiin liittyvässä strategiassa että lapsiohjelmassa, lasten osallisuuden ja osallistumisoikeuden tärkeyden. (Sinko 2016: 13.)

Sekä YK:n laatimassa loppulauselmassa että Euroopan neuvoston selvityksessä lasten ja nuorten osallistamisen rakenteista todetaan, että Suomessa lasten ja nuorten osallisuutta tulee vahvistaa ja osallistuminen on tällä hetkellä rakenteellisesti luotu ylhäältä alas. Tarve on lisätä sekä yksittäisten lasten ja nuorten että heidän yhteisöstään nousevaa osallisuutta ja demokratiaa. (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017: 10–11.)

Lasten kehitystä ajatellaan yleensä psykososiaalisen käsitteen kautta, jolloin lapsen kehitys on muutos kohti aikuisuutta, lasten koetaan olevan ”tulossa ihmisiksi” (*human becomings*). Lapset nähdään passiivisina toimijoina, heikkoina ja haavoittuvaisina, erityisen suojelun tarpeessa olevina yksilöinä, joilta puuttuu aikuisten ominaisuudet. Lapset nähdään keskeneräisinä. Tämä näkemys johtaa suppeaan tulkintaan lapsen laillisista oikeuksista kasvuun ja kehitykseen ainoastaan vaiheena matkalla aikuisuuteen, lapsen oikeutena kasvaa aikuiseksi. (Peleg 2013: 526.) Peleg esittää vaihtoehdoksi ymmärtää lapsen kehitys Martha Nussbaumin ja Amartya Senin toimintamahdollisuusteorian kautta, jolloin tarjotaan mahdollisuus vaikuttaa omaan elämään ja kehitykseen. Kehityksen tavoitteena on mahdollisuus luoda ja tavoitella itselleen asettamia päämääriä ja tämä on sekä kehityksen päämäärä että keskeinen keino. (Peleg 2013: 524.)

Lapset eivät ole keskeneräisiä projekteja, vaan ihmisiä, aktiivisia yksilöitä, joilla on oikeus osallistua oman elämän suunnitteluun. Lapset ovat osa sosiaalista kokonaisuutta ja heidän osallisuuttaan tulee kunnioittaa. (Peleg 2013: 527.) Aihetta käsittelee myös Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen erikoistutkija Päivi Petrelius (2015) ja toteaa, että lapsen kehitys tulee sitoa lasten oikeuksien näkökulmaan ja antaa osallisuudelle uusi

asema lapsen kehitystä tukevana tekijänä. Osallisuuden puute on kehitystä estävä tekijä ja osallisuus on kehityksen perusedellytys. (Petrelius 2015.)

Lastensuojelua toteutettaessa lapsen toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lapsen edun toteutumiseen ja sen huomioimiseen liittyy läheisesti lapsen mielipiteen selvittäminen. Etenkin kun punnitaan eri ratkaisuvaihtoehtoja lapselle tärkeissä asioissa, tulee lapsen mielipiteelle antaa enemmän painoarvoa. Lapselle tulee antaa riittävästi tietoa asian käsittelystä ja eri vaihtoehdoista, jotta lapsi pystyy muodostamaan oman käsityksensä ja ilmaisemaan oman mielipiteensä. Lapsen ikä ja kehitystaso tulee huomioida ja kun lapselle annetaan tietoa, ei siitä saa aiheutua tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa ja muiden läheisten suhteisiin. Samalla tulee huomioida, että annetut tiedot eivät järkytä lasta tai vaikuta epäsuotuisasti hänen kehitykseensä. (Räty 2010: 163–164.)

Lapsi on asianosaisena kaikessa lastensuojelun työskentelyssä. Lastensuojelulain mukaan 12 vuotta täyttäneille tulee varata tilaisuus tulla kuulluksi mutta kaikkien lasten mielipide tulee selvittää ja toivomukset huomioida. Osallisuuden näkökulmasta asianosaisuuden suhteen ei ole ikärajaa. Asianosaisuuden toteutuminen on jokaisen työntekijän velvollisuus ja se tulee turvata lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. On aikuisen tehtävä huolehtia siitä, että lapsi saa riittävästi apua itsensä ilmaisemisessa ja että lapsi ymmärtää mielipiteidensä merkityksen. Lapsen mielipiteen selvittämisessä on kyse kokonaisvaltaisesta prosessista ja se sisältää keskustelua, havainnointia, yhdessä toimimista ja vuorovaikutusta. (Lapsen osallisuus 2016.)

Yhtenä kaikkein tärkeimpänä oikeutena pidetään oikeutta osallistua itseään koskevien asioiden päätöksentekoon. Tämän oikeuden toteuttamisen keskeinen keino on osallisuus. Osallisuus on edellytys sille, että kokee menettelyn oikeudenmukaisena ja ymmärtää mitä ja miksi tapahtuu. Osallisuus on laaja, tunnepohjainen kokemus siitä, että on mukana omaa elämää koskevissa asioissa. Osallisuutta on myös oikeus olla osallistumatta. (Toivonen 2017: 119.) Osallisuuden kokemukseen vaikuttaa suuresti asiakkaan toimintaympäristö. Lastensuojelussa osallisuus liitetään yleisesti päätöksentekoon ja itsemääräämisoikeuteen ja sen rajoittamiseen. Tämän opinnäytetyön tarkoitus on vahvistaa asiakkaan osallisuutta lastenkodin kirjaamisprosessissa ja sen seurauksena lastenkodin arjessa.

3.1 Osallistaminen, osallisuus ja osallistuminen

Lapsen ympäristön tulee luoda mahdollisuudet lapsen itsemääräämisoikeudelle ja arjen hallittavuudelle, vain siten voidaan vahvistaa lapsen osallisuutta. Valkaman (2012) väitöskirjassa tuodaan esiin Koskiahon näkemys, jonka mukaan osallisuus on osallistumista vapaaehtoisesti. Motiivit osallisuudelle voivat olla ideologisia, kulttuurisia, taloudellisia tai sosiaalisia. Ominaista osallistumiselle on sen vapaaehtoisuus ja omaehtoisuus, kun taas osallistamisella tarkoitetaan kehotusta tai vaatimusta osallistua yhteiskunnalliseen toimintaan. Vaikka osallistuminen olisikin osallistujan etujen mukaista, syntyy osallistamisessa osallistumisen tarve osallistujan ulkopuolella. Tämän perusteella osallisuus voi alkaa osallistamisesta, mutta se ei voi koskaan jäädä siihen. Vain aidon osallisuuden kautta voi syntyä pitkäaikaisia muutoksia ja ne edellyttävät omaehtoisuutta ja sitoutumista. (Valkama 2012: 57.)

Ruotsissa on selvitetty esiopetushenkilöstön käsityksistä lasten osallisuudesta. Näiden mukaan osallisuuden käsitteeseen liittyy demokratia, hyvinvointi, vuorovaikutus, viestintä ja aktiivisuus. Lasten osallisuuden keskeisiksi indikaattoreiksi koettiin lasten itsemääräämisoikeus ja arjen hallinta. Osallisuuteen yhdistyvät sekä lapsen ominaisuudet että ympäristön tarjoamat mahdollisuudet. Näitä lapsen ominaisuuksia ovat kyky vaikuttaa, tunne joukkoon kuulumisesta ja aktiivisuuden osoittaminen, jolloin oleellista on lapsen kyky ilmaista itseään. (Virkki 2015: 11.) Osallisuuden rakentumiseen vaikuttaa yhteisesti jaettujen arvojen lisäksi jokaisen yksilöllinen arvomaailma. Vaikeavammaisilla osallisuutta ei voi rakentaa liioittelemalla vammaisuuden merkitystä, mutta sille tulee antaa mahdollisuus tulla esille. (Kivistö 2014: 20.)

Osallisuus on käsitteenä monimuotoinen ja tulkinnanvarainen ja osallisuuden rakentumiseen vaikuttaa yhteisesti jaettujen arvojen lisäksi jokaisen yksilöllinen arvomaailma. Lähestymistavasta riippuen osallisuus voidaan määritellä kansalaisuutena, inklusiona, osallistumisena, voimaantumisenä, valaistumisena, asiakaslähtöisyytenä tai keskeisyytenä, yhteisöllisyytenä, osattomuuden ja syrjäytymisen vastakohtana, vaikuttamisena, valinnanvapautena sekä elämänpolitiikkana. Eri näkökulmien merkitys muodostuu yhteisöllisestä kontekstista ja kunkin yksilön omaan arvomaailmaan sidotusta osallisuuden rakentumisesta. (Kivistö 2014: 42.)

Križ & Roundtree-Swainin (2017) tutkimukseen osallistuva nuori kertoo kokevansa lastensuojelun tehtaana ja lastensuojelun asiakkaat tavaroina liukuhihnalla. Hänen mie-

lestään osallisuus on tärkeää, koska kyseessä on lapsi tai nuori, joka on osana koneistoa. Järjestelmän tulisi olla joustava ja käytössä tulisi olla erilaisia työkaluja erilaisille tavaroille. Nuoren mielipide kuvastaa hyvin sitä, miten lastensuojeluorganisaatiossa voidaan joko esineellistää asiakkaat ja kohdella heitä ikään kuin tavaroina, tai vaihtoehtoisesti voimaannuttaa kunnioittamalla heidän mielipiteitään ja toiveitaan. Nuoren viesti on, että asiakkaita tulisi kohdella subjekteina, ei objekteina. Tutkimuksessa tulee selkeästi esiin yksi toistuva teema nuorten mielipiteissä; nuoret kokevat ensiarvoisen tärkeänä saada osallistua ja myötävaikuttaa omiin päätöksiin. (Križ & Roundtree-Swain 2017: 32.)

Lasten osallisuus on kansainvälisesti merkittävä tekijä lastensuojelussa ja lasten hyvinvoinnin näkökulmasta. Lasten kykyyn ilmaista mielipiteensä ja tehdä päätöksiä vaikuttaa lapsen ikä, kehitys ja kypsyys. Eri tieteenaloilla ei ole kyetty määrittämään yleissitova ikää, jolloin lapset olisivat kykeneviä päätöksentekoon. Jokaisella valtiolla on siten omat määritelmät lasten osallisuudelle. (Berrick, Dickens, Pösö & Skivenes 2015: 128.)

Perinteinen näkemys lapsesta on ollut, että lapsi on haavoittuva ja tarvitsee suojelua. Viime aikoina näkemys on muuttunut ja lapsista on tulossa aktiivisia osallistujia, joilla on moraalinen ja laillinen oikeus suojeluun, palveluihin ja subjektiuteen. Lastensuojelussa sosiaalityöntekijöiden näkemykset ja asiakkaiden kokemukset osallisuudesta eroavat huomattavasti. Sosiaalityöntekijöiden mielestä osallisuus on tärkeää mutta nähdään yleisesti välineenä varmistaa asiakkaiden osallistuminen. Nuorten näkemys osallisuudesta on, että he haluavat tulla kuulluksi, saada informaatiota ja että heidät otetaan tosissaan. (Bijleveld, Dedding & Bunders-Aelen 2014: 253.) Sosiaalityöntekijän näkökulmasta merkittävimmät tekijät päätöksenteon osallisuudessa on lapsen yksilöllinen, ainutlaatuinen historia ja lapsen ikä. Muita tutkimuksessa ilmenneitä osallisuuteen vaikuttavia tekijöitä ovat aikuisten asenne lapsia ja nuoria ja heidän vanhempiaan kohtaan. (Križ & Roundtree-Swain 2017: 32.)

3.2 Osallisuuden vahvistaminen

Miksi osallisuuden vahvistaminen on tärkeää ja mitä siitä seuraa? Križin & Roundtree-Swainin (2017) tutkimukseen osallistuneet nuoret kertovat, että osallisuus johtaa hyvään itsetuntoon, koska se heijastaa toisen kunnioitusta ja tunnustusta. Lapsen mielipiteen selvittäminen ja huomioiminen on osoitus siitä, että lapsi on tärkeä ja merkityksellinen. Lasten ja nuorten osallisuus myös varmistaa sen, että lastensuojeluorganisaatio tiedostaa ja huomioi asiakkaiden erilaisuuden ja erilaiset tarpeet. Lapset ja nuoret ovat kykeneviä ajattelemaan ja muodostamaan mielipiteitä ja, koska kaikki päätökset vaikuttavat lasten ja nuorten elämään tulee heillä olla mahdollisuus osallistua päätöksentekoon. (Križ & Roundtree-Swain 2017: 36.) Kun lastensuojelussa näkemys lasten osallisuudesta on muuttunut, on seurauksena lapsikeskeisempi lähestymistapa ja lapset nähdään osallistujina, yksilöinä, joilla on oikeuksia ja jotka käyttävät oikeuttaan osallisuudesta perheissä ja yhteiskunnassa. Lasten osallisuus huomioidaan enemmän toimintatavoissa ja tutkimuksessa. (Bijleveld, Dedding & Bunders-Aelen 2014: 253.)

Omiin asioihin vaikuttaminen edellyttää riittävää tiedonsaantia ja kykyä ilmaista itsensä selkeästi ja määrätietoisesti. Riittämätön ja puutteellinen tiedonkulku aiheuttaa pelkoa ja epävarmuutta ja on este osallisuudelle. Jos ei ole riittävästi tietoa, ei voi tehdä päätöksiä ja silloin oma elämä muuttuu hallitsemattomaksi. (Križ & Roundtree-Swain 2017: 37.) Berrickin, Dickensin, Pösön & Skivenesin (2015) tutkimuksessa ilmenee, että asiakkaan ikä vaikuttaa osallisuuteen. Työntekijä keskusteleo, jakaa ja vastaanottaa tietoa ja huomioi asiakkaan mielipiteen enemmän, jos lapsi on vanhempi. Pohjoismaissa ja Englannissa on toimintaohjeet asiakkaan roolista lastensuojelun päätöksenteossa, mutta ohjeistukset eivät merkittävästi lisänneet asiakkaan osallisuutta lastensuojeluprosessissa ja käytännöt vaihtelivat suuresti. (Berrick, Dickens, Pösö & Skivenes 2015: 128.)

Kun lasten osallisuuteen on alettu kiinnittää enemmän huomiota, on myös alalle tullut enemmän aiheeseen liittyvää tutkimustietoa. Tutkimustuloksia yhdistää tieto siitä, että lasten osallisuus on tärkeää. Vaikuttavuus paranee, kun huomioidaan lapsen tarpeet ja luonnollinen toimintaympäristö. Osallisuuden vahvistaminen parantaa lasten itsetuntoa ja lisää tunnetta oman elämän hallinnasta. (Bijleveld, Dedding & Bunders-Aelen 2014: 253)

Teorian ja käytännön yhdistämiseen on vielä matkaa. Jo eroavaisuudet osallisuuden määrittelemisessä vaikeuttavat osallisuuden vahvistamista. Myös sosiokulttuurinen näkemys lapsesta vaikuttaa siihen, miten lasten osallisuus ymmärretään. Jos lapsi nähdään haavoittuvana ja riippuvaisena, on tarjolla erilaiset mahdollisuudet osallisuudelle kuin jos lapsella on itsemääräämisoikeus ja lapsi nähdään itsenäisenä ja kykenevänä. Toistaiseksi vallitsevana on näkemys lapsesta haavoittuvaisena ja suojeltavana. Tämä näkemys on esteenä ja haasteena osallisuuden vahvistamiselle. (Bijleveld, Dedding & Bunders-Aelen 2014: 253–254.) Osallisuuden vahvistamiseen haasteita tuovat sosiaali- ja terveystalouden vahva asiantuntijakeskeisyys ja tiettyjen palveluiden kohdalla asiantuntijoiden vahva läsnäolo koko palveluprosessin ajan (Valkama 2012: 57).

Asiakkaiden ja sosiaalityöntekijöiden näkemyksissä osallisuudesta on myös yhteneväisyyksiä. Osallisuus koetaan vaikeana määrittää ja näkemys osallisuudesta on rajoittunut. Asiakkaiden osallisuuden ja mielipiteiden vaikutus päätöksentekoon on vähäistä ja vaikka osallisuus koetaan tärkeänä, yhteisymmärrys osallisuuden sisällöstä puuttuu. Siinä, mitä sosiaalityöntekijät sanovat osallisuudesta tai miten he toimivat sen lisäämiseksi, on huomattavia eroja työntekijöiden välillä. Tämä kertoo siitä, että asiakkaiden osallisuus ei vielä ole vakiintunut käytäntö sosiaalityöntekijöiden työtavoissa. (Bijleveld, Dedding & Bunders-Aelen 2014: 257.)

Suomalaisen lastensuojelujärjestelmän haasteena on riittävä ja pätevä henkilöstö. Vaikka asiakkaan osallisuus on laissa määritelty, ei kaikilla sosiaalityöntekijöillä ole riittävää tietoa tai ymmärrystä laista. Kolmanneksella tutkimukseen osallistuneista sosiaalityöntekijöistä ei ollut riittävää alan koulutusta. Työssäoppiminen ja ohjaus ei riitä paikkaamaan ammattitaidon puutteita. Lapsikeskeinen lähestymistapa on kuulunut suomalaiseen lastensuojelujärjestelmään jo jonkun aikaa, joten käytössä olisi valmiita menetelmiä ja toimintamalleja. Alalla vaikuttaisi olevan selkeä pyrkimys vahvistaa osallisuutta mutta työntekijät suhtautuvat liian kriittisesti omiin kykyihin siirtää odotukset käytäntöön, etenkin nuorempien lasten kohdalla. (Berrick, Dickens, Pösö & Skivenes 2015: 137.)

Lasten osallisuuden esteenä voi olla kykenemättömyys ymmärtää lasten ainutlaatuista asemaa järjestelmässä ja osallistujien välisiä valta-asetelmia. Prosessissa tulee huomioida lapsille saatavilla oleva tuki, lasten oikeus itse päättää osallisuudestaan ja osallistumattomuudestaan sekä mahdollisuudet ja kyky ilmaista mielipiteensä. (Berrick,

Dickens, Pösö & Skivenes 2015: 129.) Yksi merkittävimmistä tekijöistä, joka edesauttaa osallisuutta, on työntekijän ja lapsen henkilökohtainen suhde. Hyvän asiakassuhteen luomiseen on useita esteitä sekä asiakkaiden että sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Asiakkaat toivovat voivansa osallistua kaikkeen ja sosiaalityöntekijät näkevät, omasta mielestään tilanteita, joissa asiakkaiden osallistuminen olisi sopimatonta. (Bijleveld, Dedding & Bunders-Aelen 2015: 129.) Osallisuuden esteinä toimivat työntekijöiden liiallinen herkkyyys lasten haavoittuvaisuudelle, halu suojella lapsia liialta ja haitalliselta tiedolta ja ymmärrys tai ymmärtämättömyys siitä, mitä osallisuus on. (Berrick, Dickens, Pösö & Skivenes 2015: 130).

Kun lastensuojelun asiakkailta kysyttiin, tulisiko heidän mielipiteensä saada rutiininomaisesti kuuluviin, olivat vastaukset yksiselitteisen myönteisiä. Samankaltaisia havaintoja on myös terveydenhuollossa, jossa lapsilla ja nuorilla on halu ilmaista mielipiteensä ja osallistua päätöksiin omasta hoidosta, mutta sairaanhoitajat suhtautuvat välinpitämättömästi nuoren ihmisen kognitiiviseen kykyyn käsitellä monimutkaista informaatiota. Lastensuojeluasiakkaan hyvä suhde sosiaalityöntekijään voi edesauttaa osallisuuden vahvistumista. Osallisuuden haasteena voivat myös olla heikko kognitiivinen kyky, kehitysviivästymät ja lapsuuden traumat. (Berrick, Dickens, Pösö & Skivenes 2015: 130.)

Lasten ja nuorten kokemukset osallisuudesta osoittavat, että vaikka heidän oma mielipide ei lopulta vaikuttanut päätöksentekoon, tärkeintä oli osallisuus ja kuulluksi tuleminen. Lapsilla oli voimaton olo, jos mielipidettä ei edes kysytty ja osallisuuden puute aikaansai sen, että lapset kokivat itsensä merkityksettömiksi ja se aiheutti huonontunutta itsetuntoa. Mielipiteen huomiotta jättäminen oli turhauttavaa etenkin, jos päätöksiä ei perusteltu mitenkään. Avuttomuus ja epätoivo kuvastavat tunteita joita osallisuuden puute aiheuttaa. Lapsille tärkeiden asioiden sivuuttaminen tai hylkääminen aiheuttaa kapinointia, vetäytymistä ja osallisuuden välttelyä. Pienten lasten kohdalla osallisuuden puute aiheuttaa syyllisyyden, surun, vihan ja huolen tunteita. Nuoret kokevat osallisuuden mahdollistavan onnistuneen sijoituksen, kannustavan suhteen sosiaalityöntekijään ja positiivisemmat kokemukset koulunkäynnistä. (Bijleveld, Dedding & Bunders-Aelen 2015: 133.)

Lapsi kokee tulewansa nähdyksi ja kuulluksi kun hän saa osallistua oman elämänsä pohdintaan muiden kanssa. Hän oppii sanoittamaan omia kokemuksiaan ja myös näkee itsensä uudella tavalla. Osallisuus auttaa tunnistamaan omia kehityspotentiaaleja

ja parantaa uskoa omiin kykyihin. Se tuo niille merkityksen sekä auttaa lasta pitämään huolta omista tarpeistaan ja oikeuksistaan. Yhdessä jaetut kokemukset antavat perspektiiviä omille kokemuksille. Osallisuuden kokemuksen syntyminen edellyttää aikaa ja paneutumista eikä siihen riitä satunnaiset lyhyet kohtaamiset. (Bardy 2013: 22.)

Asiakkaan osallisuuden vahvistaminen antaa työntekijälle tietoa lapsen tarpeista ja helpottaa niiden huomioimista sekä toisaalta helpottaa jo tehdyistä päätöksistä kertomista lapselle. Työntekijöillä on myös selkeät näkemykset siitä, milloin lapsen osallisuus ei ole suotavaa päätöksentekoprosessissa. Tällaisia ovat tapaukset, joissa on kyse kaltoinkohtelusta, laiminlyönnistä tai väkivallasta. Silloin työntekijät eivät halua kuormittaa lapsia tapausten yksityiskohdilla. Jo aiemmin mainittu sosiokulttuurinen näkemys lapsesta hauraana ja suojelun tarpeessa olevana estää osallisuuden. Ei nähdä lasta kykenevänä kantaa osallisuuden vastuuta. Näiden lisäksi joidenkin mielestä aikuiset pystyvät tekemään päätöksiä lasten parhaaksi ilman lasten osallisuutta. (Berrick, Dickens, Pösö & Skivenes 2015: 135.) Hallinnolliset esteet osallisuudelle ovat liian suuri työtaakka ja riittävän ajan puuttuminen asiakastyölle. Painopiste on riskien hallinnassa eikä asiakassuhteen luomisessa. Näistä tekijöistä seuraa prosessikeskeinen ja lapsivastainen ympäristö. (Berrick, Dickens, Pösö & Skivenes 2015: 136.)

Asiakkaiden osallistuminen antaa työntekijöille mahdollisuuden herkistyä lasten ja nuorten kuulemiselle ja myös välineitä heidän ajatustensa ja kokemustensa ymmärtämiseen. Yksilötasolla osallisuus suunnittelussa ja kehittämisessä tuottaa suoraa palautetta organisaation toiminnasta ja tarjoaa siten mahdollisuuden parantaa päätöksentekoa ja työskentelyn vaikuttavuutta. Asiakkaan osallisuus estää myös sellaisten päätösten tekemisen, joilla ei ole mahdollisuutta toteutua ja antaa aineksia parempiin. Työntekijöille aidot kohtaamiset tuottavat parhaimmillaan vahvan kokemuksen oman työn merkityksestä ja työskentely koetaan palkitsevana, motivoivana ja voi muuttaa työlle aikaisemmin annettuja merkityksiä. (Oranen 2008: 16.)

Asiakkaan osallisuuden vahvistamiseen voi vaikuttaa myös dokumentoinnin kautta. Yksi keino on antaa asiakkaan tutustua asiakirjoihin pian niiden valmistumisen jälkeen. Kun asiakirjat lähetetään asiakkaalle tapaamisen jälkeen, pääsee asiakas rauhassa tutustumaan niihin ja voi sitten myös niitä kommentoida. Tämä auttaa myös valmistautumaan seuraavaan tapaamiseen muistelemalla edellisellä kerralla käsiteltyjä asioita. Osallisuuden vahvistamisen näkökulmasta on myös tärkeää kertoa etukäteen käsiteltävistä asioista ja kysyä asiakkaan mielipidettä hänelle tärkeisiin asioihin ja niiden kir-

jaamiseen. Paremmin asiakkaan osallisuus toteutuu siten, että työntekijä ja asiakas kirjaavat yhdessä. Tähän tarvitaan erilaisia toimintakäytäntöjä ja työmalleja. Keskittyminen dokumentointiin ei myöskään saa viedä fokusta pois itse asian käsittelyltä. Yhteenvetoon laatimiseen ja asiakkaan auttamiseksi orientoitumaan dokumentointiin voi esittää erilaisia kysymyksiä: Mikä sinusta on ollut tapaamisessa tärkeintä? Mitkä asiat on mielestäsi olennaista kirjata ylös? Onko jotakin, mitä et toivo kirjoitettavan? Kuvaako tämä mielestäsi hyvin käsiteltyjä asioita? (Laaksonen ym. 2011: 42.)

Vastuu dokumentoinnista on aina työntekijällä ja asiakkaan osallisuuden vahvistaminen ei tarkoita sitä, että kirjoitetaan vain sitä mitä asiakas haluaa ja jätetään pois sellaiset asiat, joita asiakas ei halua niihin kirjattavan. Työntekijän ja asiakkaan erilaiset näkemykset on tärkeä kirjata ja työntekijän tulee pystyä perustelemaan omat näkemyksensä. Yhdessä dokumentoiminen edellyttää avointa asiakassuhdetta ja se myös edistää sitä. Vaikeiden asioiden käsittely ja niistä keskusteleminen mahdollistuu, kun asiakas ja työntekijä käyvät avointa dialogia tilanteessa. Asioiden käsittely ja niistä kirjoittaminen sulautuvat yhteen ja muuttuvat työssä syntyneeksi ja työtä ohjaavaksi käyttötiedoksi, johon voidaan palata vuosienkin päästä. (Laaksonen ym. 2011: 42–43.)

3.3 Osallisuuden portaat

Lapsen osallisuutta korostetaan kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa ja tavoitteena lastensuojelulaissa on varmistaa lapsen todellinen osallistuminen omien asioiden hoitamiseen. Kuten sosiaalihoitolaissakin todetaan, on palveluita järjestettäessä kiinnitettävä erityistä huomiota lasten ja nuorten tarpeisiin ja toivomuksiin. Osallisuudessa vastavuoroisuus on olennaista, sillä vaikuttaminen ei ole mahdollista, ellei saa osallistua asioiden käsittelyyn tai saa niistä riittävästi tietoa. Asioihin pitää päästä vaikuttamaan ja ensiarvoisen tärkeää on saada ilmaista mielipiteensä. Osallisuus konkretisoi itse osallistumisen toimintaan. (Lapsen osallisuus 2016.)

Osallisuutta voi kuvata tikapuumallina tai portaina, jossa alhaisimmilla portailla ei ole lainkaan tai on vain vähän mahdollisuutta vaikuttaa asioihin ja mitä korkeammalle portailla etenee, sitä suurempi on vaikuttamisen mahdollisuus ja yksilön osallisuus lisääntyy samassa suhteessa. Osallisuus ei kuitenkaan toteudu ilman kokemusta siitä, että on tullut kuulluksi ja että mielipiteillä on ollut väliä. Etenkin lastensuojelutyössä tämä on erityisen tärkeää. (Lapsen osallisuus 2016.)

Hart (1992: 8.) esittelee oman näkemyksensä osallisuuden portaista kahdeksan askelman tikkaina, joissa kolme ensimmäistä askelmaa eivät sisällä ollenkaan osallisuutta. Neljännestä askelmasta ylöspäin osallisuus vahvistuu mitä, korkeimmalle etenee, kunnes päästään tavoitteeseen, joka on lasten ja aikuisten jaettu päätöksenteko. Käytän tässä opinnäytetyössä Turjan (2011) vapaata suomennosta portaista, jossa hän tarkastelee osallisuutta lasten ja aikuisten välisenä valtasuhteena.

Kuvio 1. Osallisuuden portaat (Hart 1992: 8 & Turja 2011: 27).

Hartin osallisuuden portailla ensimmäisellä askelmalla aikuiset manipuloivat lasten ajattelua haluamaansa suuntaan. Toinen askelma kuvastaa lasten seremoniallista mukana oloa esimerkiksi esiintymällä juhlatilaisuuksissa. Kolmannella askelmalla lasta kuunnellaan muodollisesti niin, että lasten mielipiteillä ei ole mitään vaikutusta tai seurausta. Nämä kolme ensimmäistä askelta eivät sisällä mitään osallisuutta lasten puolelta vaan osallisuus alkaa vasta neljänneltä askelmalta. Tällöin lapsille kerrotaan toiminnan tavoitteista, mutta aikuiset määrittävät missä ja miten lapset tulevat kuulluksi, miten ovat osallisia ja voivat vaikuttaa toimintaan. Osallisuutta on jo olemassa, mutta lapset palvelevat aikuisten tarkoitusperiä. (Hart 1992: 8 & Turja 2011: 27.)

Neljänneltä askelmalta eteenpäin lasten osallisuus vahvistuu ja vaikutusvalta kasvaa. Lasten mielipiteet otetaan laajemmin huomioon ja heidän vaikutusvaltansa ja aloitteellisuutensa kasvaa samalla kun aikuisten vastuu pienenee ja aikuiset toimivat lasten apuna ja tukena projekteissa. Lapset ja aikuiset kehittävät toimintaa yhteisvastuullisesti kohti ylimmän tason dialogisuutta. (Turja 2011: 28.)

Shier (2001) kuvailee osallisuuden viiden tason mallina. Ensimmäisellä tasolla lasta kuunnellaan, mikä edellyttää aikuisilta valmiutta kuunnella ja kuuntelemisen mahdollistavaa työtettä. Toisella tasolla lapsia kannustetaan ilmaisemaan näkemyksiään. Aikuisen tehtävä on kannustaa lapsia ilmaisemaan mielipiteensä ja käyttämään kaikkia mahdollisia keinoja tämän toteutumiseksi. Kolmannella tasolla lasten mielipiteet huomioidaan. Työtavoissa ja toimintamalleissa tulee huomioida ja mahdollistaa lasten mielipiteiden huomioonottaminen. Näiden kolmen portaan jälkeen ollaan vasta YK:n lapsen oikeuksien julistuksen vaatimalla tasolla. Neljännellä tasolla lapset osallistuvat päätöksentekoprosessiin ja viidennellä tasolla lapset ja aikuiset jakavat päätöksenteon vallan ja vastuun. Vasta neljäs ja viides taso mahdollistavat aidon osallisuuden. (Shier 2001: 11.)

Osa osallisuuden portaiden kohtaamasta kritiikistä johtuu siitä, että portaiden koetaan ohjaavan kaavamaiseen ajatteluun, jossa tavoitteena on kiivetä mahdollisimman korkealle ja petytään, kun se jostain syystä ei toteudu. Osallisuuden toteuttamiseen aikuisten ja lasten yhteisessä toiminnassa on monia eri tapoja, riippuen organisaation mahdollisuuksista ja lasten kannalta tarkoituksenmukaisuudesta. (Lapsen osallisuus 2016.)

Osallisuus rakentuu eri osista ja lapsen osallisuuden kokemus muuttuu niiden keskinäisten suhteiden mukaan. Lapsella on oltava mahdollisuus ja oikeus valita osallistumisesta kuhunkin prosessiin. Lasta ei myöskään saa altistaa liian vaativiin tilanteisiin ja silloin on olennaista miettiä, miten turvata lapsen osallisuus muilla keinoin. Yksi osallisuuden muoto on myös kieltäytyminen osallistumisesta ja senkin tulee olla sallittua ja mahdollista. Lapsella tulee olla mahdollisuus saada riittävästi tietoa omasta tilanteesta ja prosessista, omasta roolista ja omista oikeuksista. Tieto tulee myös toimittaa sellaisessa muodossa, että lapsella on mahdollisuus ymmärtää ja vastaanottaa tietoa. (Lapsen osallisuus 2016.)

Lastensuojelun työskentelyprosessit ovat edelleen viranomaiskeskeisiä ja lapsen osallisuuden kannalta olennaista on pohtia palaverikäytäntöjä; ketkä osallistuvat ja mitä asioita käsitellään. Lapselle pitää antaa mahdollisuus ilmaista itseään omalla tavallaan ja puhua omalla äänellään. Lapsi tarvitsee apua ja tukea omien mielipiteiden selvittämiseen ja ilmaisemiseen. Lastensuojelussa käsiteltävät asiat ovat jopa aikuisten näkökulmasta monimutkaisia ja lapsen voi olla vaikea niitä hahmottaa ja selvittää omia ajatuksiaan ja tietää mitä häneltä odotetaan. Lasta pitää kannustaa ja rohkaista omien ajatusten ilmaisemisessa ja hänelle on tarjottava apuvälineitä ja keinoja tulla ymmärre-

tyksi. Lasten tilanteet ja mahdollisuudet tehdä itsenäisesti omaan elämään vaikuttavia päätöksiä vaihtelevat lapsen iän ja kehitystason mukaan. Työntekijöiltä edellytetään valmiuksia auttaa myös pienempiä lapsia ilmaisemaan itseään. (Lapsen osallisuus 2016.)

3.4 Haasteena aikuiskeskeisyys

Onko aikuinen aina välttämättä asiantuntija lapsen asioissa ja päätöksenteossa ja haittaako aikuiskeskeisyys lapsen osallisuutta? Miten lapsen osallisuutta ja oikeutta omiin asioihin liittyvään päätöksentekoon voidaan vahvistaa? Sosiaali- ja terveyspalveluissa on vahva asiantuntijakeskeisyys. Esimerkiksi mielenterveyspalveluissa, lastensuojelussa ja kuntoutuspalveluissa on asiantuntijoiden vahva läsnäolo koko palveluprosessin ajan eikä näissä palveluissa vastuuta voida siirtää luontevasti kokonaan asiakkaille. (Valkama 2012: 57.) Asiantuntijakeskeisyyteen liittyy aikuiskeskeisyys lasten asioissa. Aikuiskeskeisyys vallitsee usein lapsen hoivaa ja huolenpitoa koskevissa asioissa. Päätösvallan lapsen asioissa on perinteisesti katsottu kuuluvan aikuisille mutta lapsen edun mukaisen ratkaisun aikaansaamiseksi lapsen osallisuudella on erityisen tärkeä merkitys ja osallistumalla lapsi voi ottaa osaa tähän prosessiin. (Toivonen 2017: 120.)

Aikuiset eivät voi sulkea lapsia ulos lapsiin liittyvissä asioissa. Lapsen osallisuus on lapsen kehitykseen merkittävästi vaikuttava tekijä. Lapsen tulee saada kehittää osallisuuden kompetenssiaan kohti täysimääräistä itsemääräämisoikeutta. Ei voida estää lapsen kehitystä ajattelemalla, että lapsi on syntyjään inkompetentti vaan aikuisten on edistettävä lapsen kehitystä itsenäiseen ajatteluun, päätöksentekoon ja toimintaan. (Toivonen 2017: 157.) Tätä käsitystä tukee myös Križ & Roundtree-Swainin (2017) esiin tuoma nuorten mielipide. Tutkimuksessa kaksi nuorta ilmaisee mielipiteensä sanomalla, että koska nuorten on lopun elämää kyettävä tekemään itseään koskevia päätöksiä, voi päätöksenteon aloittaa jo nuorena ja koska kyky tehdä päätöksiä on tärkeä taito, tulee sen opetteleminen aloittaa ajoissa. Lapsia tulisi opettaa miten hallita omaa elämäänsä ja tulla itsenäiseksi. (Križ & Roundtree-Swain 2017: 36.)

4 Lastensuojelun asiakastietojärjestelmä ja dokumentointi

Helsingin kaupungin lastensuojelussa on käytössä Effica -asiakastietojärjestelmä. Efficaan kirjataan koko lastensuojeluprosessi ja järjestelmästä löytyvät kaikki päätökset, asiakassuunnitelmat, hoito- ja kasvatussuunnitelmat, neuvottelut, kuukausiarvioinnit ja päivittäismuistiinpanot. Tietojärjestelmään kirjaavat sosiaalityöntekijä, erityistyöntekijät ja lapsen arjesta vastaava hoito- ja kasvatushenkilöstö. Kirjaamiskäytännöt ovat vaihdelleet kovasti ja viime vuosina siihen on kiinnitetty erityistä huomiota. Siirtyminen Kanta-palveluun on myös vaikuttanut tarpeeseen tarkastella ja yhtenäistää kirjaamiskäytännöt. Kansa-koulu on sosiaalihuollon asiakasasiakirjalain toimeenpanohanke. Kanta-palvelut otetaan käyttöön myös sosiaalihuollossa ja kansalaisten Omakanta-palvelu laajenee sosiaalihuoltoon. Tällöin asiakastiedot ovat eri ammattihenkilöiden käytössä riippumatta siitä, missä työskentelee, mutta sen lisäksi myös asiakkaiden käytössä. Kansa-koulu -hankkeen kirjaamisvalmennuksella on tarkoitus yhdenmukaistaa sosiaalihuollon kirjaamiskäytäntöjä ja parantaa asiakastietojen hyödynnettävyyttä. (Socom 2016.)

Yksi sote-uudistuksen tärkeä työkalu on sosiaalihuollon asiakastietojen liittäminen Kanta-palveluihin. Maakuntamallin toteutuessa, arkistoon liittyy 18 maakuntaa 300:n kunnan sijasta. Sosiaalihuollon tiedot kirjataan arkistoon yhdenmukaisesti ja tämä ohjaa toimintaa niin, että asiakkaat saavat yhteismitallista palvelua koko maassa. Kaikista tapahtumista kirjataan yhteneväiset tiedot, riippumatta kirjaavasta henkilöstä tai organisaatiosta. Vaikka kaikki sosiaalihuollon toiminnot eivät ole valinnanvapauden piirissä, tulee toimintaprosessien yhdenmukaistaminen parantamaan asiakkaiden tasa-arvoista palvelua ja helpottamaan tietojen siirtymistä sosiaalihuollon eri yksiköissä. Arkistoon kertyvää tietoa on aiempaa vertailukelpoisempaa koska asiakkuudet tullaan määrittelemään samalla tavalla koko maassa ja tietoa voidaan jatkossa käyttää päätöksenteon pohjana. Arkisto liitetään Omakantaan vuoteen 2020 mennessä ja silloin asiakkaat pääsevät terveystietojen ohella katsomaan myös sosiaalihuollon tietojaan. (Sosiaalivaikutus 2017.)

Asiakaskirjojen huolellinen laatiminen palvelee asiakkaiden oikeusturvaa. Niiden tehtävänä on palvella lapsen hoidon ja huolenpidon suunnittelua, toteutusta ja seuranta. Asiakasperheen ja viranomaisten välisen luottamuksellisen suhteen syntymistä edistää riittävät, asianmukaiset ja virheettömät asiakirjat. Silloin kun arvioidaan näyttöä huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyvissä asioissa, on asiakirjoilla erityistä merkitystä.

Asiakirjoihin tulee kerätä ja tallentaa ainoastaan asiaan vaikuttavia seikkoja. Kielen on oltava asiallista ja asiakirjojen on oltava laadittuja hyvän hallinnon vaatimusten edellyttämällä tavalla. (Räty 2010: 259–260.)

4.1 Asiakastietojärjestelmä

Asiakirjoilla on merkittävä rooli institutionaalisessa palvelujärjestelmässä. Kirjaamiskäytäntöjen tarkentuminen ja asiakkaan osallisuuden vahvistaminen myös siinä osassa prosessia on tärkeää. Huuskosen (2014) tutkimus lisää meidän ymmärrystämme lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden asiakastietojärjestelmän käytöstä sekä siitä, miten tietoa kerätään ja käytetään, mistä järjestelmän tieto muodostuu ja miten osa informaatiosta suodattuu pois järjestelmästä perehtymällä sosiaalityöntekijöiden työ- ja toimintatapoihin. Järjestelmän käyttäjä, informaatio ja tietojärjestelmä eivät ole erillään toisistaan vaan muodostavat tiiviin yhteyden. Asiakastietojärjestelmä yksin ei anna koko kuvaa asiakkaasta vaan näkemys perustuu siihen, mitä ja miten järjestelmään tallennetaan ja miten tietoa tulkitaan. (Huuskonen 2014: 13.)

Asiakirjat ja kirjaaminen ovat nousseet entistä tärkeämmiksi ja luotettavammaksi ammatillisessa työssä. Teksteihin, asiakirjoihin ja kirjaamiseen liittyvät monet työelämän toiminnot etenkin auttamistyössä. Yhteiskunnan lisääntyneet lainsäädännölliset ohjeistukset ja neuvot ovat yksi syy lisääntyneeseen kirjaamiseen. Asiakassuunnitelmat kirjaataan ja niiden pohjalta laaditaan tavoitteet asiakastyölle jota sitten kirjallisesti raportoidaan ja arvioidaan. (Günther 2015: 19.)

4.2 Dokumentointi

Lastenkodin asiakkaan asiakassuunnitelmasta vastaa sosiaalityöntekijä. Asiakassuunnitelman tavoitteet pilkotaan hoito- ja kasvatussuunnitelmaan, joka laaditaan yhdessä sosiaalityöntekijän, asiakkaan, huoltajien ja lastenkodin työntekijöiden kanssa. Hoito- ja kasvatussuunnitelmaa seurataan ja arvioidaan kuukausittain kuukausiarvioinneissa. Lastensuojelun asiakkuuden vireille tulosta lähtien on asiassa oltava merkittynä kaikki tiedot, jotka vaikuttavat lapsen tarvitsemien lastensuojelutoimenpiteiden järjestämiseen, suunnitteluun, toteuttamiseen ja seurantaan. Asiakasasiakirjojen huolellinen laatiminen ja ylläpito mahdollistavat lapsen hoidon suunnittelun, toteuttamisen ja seurannan lastensuojelussa. (Räty 2010: 261.)

Dokumentointi on välttämätön osa sosiaalihuollossa tehtävää asiakastyötä ja asiakirjojen laatiminen on työntekijän vastuulla. Asiakassuunnitelman toteuttamisen ja seurannan kannalta tehty asiakastyö, tapaamiset, keskustelut, suunnitelmat, lausunnot ja päätökset tulee dokumentoida asiakirjoihin. Asiakirjojen avulla asioihin voidaan palata, niitä voidaan tarkastella ja arvioida tehtyjen toimenpiteiden vaikuttavuutta. Huolellinen, ajan tasalla oleva, dokumentointi havainnollistaa asiakasprosessia kaikille osapuolille. Pitkäkestoisissa prosesseissa erilaiset koosteet, yhteenvedot ja tiivistelmät helpottavat asiakkuuksien tarkastelua ja analyysiä. (Laaksonen, Kääriäinen, Penttilä, Tapola-Haapala, Sahala & Jäppinen 2011: 10–11.)

Asiakirjojen laatiminen vaatii osaamista ja asiakastyöstä kirjoittaminen on asiakasprosessin ja asiakasta koskevan tiedon näkyväksi tekemistä. Omaa työskentelyä ja asiakkaan tilannetta havainnoidessa ja kuvattaessa tulee ymmärtää oma vastuu dokumentoinnissa. Sosiaalihuollon eettisen toiminnan perusta on ottaa asiakas mukaan asiakirjojen tekemiseen. Asiakkaalle tulee kertoa asiakirjojen kirjoittamisesta, häntä koskevia asiakirjoja on näytettävä asiakkaalle ja mahdollisuuksien mukaan niitä tulee tehdä yhdessä asiakkaan kanssa. Tärkeää on myös, että niihin kirjoitetaan ne asiat, joista on yhdessä keskusteltu ja yhdessä sovittu. Asiakkaan palvelun selvittämiseksi ja kuvaamiseksi välttämättömien asioiden tulee ilmetä asiakirjoista. Asiakkaalla on oikeus tietää mitä hänestä kirjoitetaan, mihin tietoa käytetään ja kenelle niitä luovutetaan. (Laaksonen ym. 2011: 12.)

Lastensuojelussa ei aina ole mahdollista luoda dokumentteja yhdessä asiakkaan kanssa, eikä aina ole mahdollista keskustella etukäteen siitä mitä kirjataan. Esimerkiksi kiireellisen sijoituksen yhteydessä osa päätöksistä joudutaan tekemään ilman asiakkaan kuulemistilanteen äkillisyyden ja kriittisyyden vuoksi. Työskentelyn kirjaaminen on kuitenkin aina kerrottava asiakkaalle. Asiakirjoihin saatetaan myös joutua kirjaamaan asioita, joiden julki tuleminen asiakas vastustaa, mutta jotka ovat tilanteessa välttämättömiä tietoa, kuten päihteiden käyttö tai väkivaltainen käytös. (Laaksonen ym. 2011: 12.)

Ajantasaiset asiakastiedot ovat toimivan asiakasprosessin edellytys sosiaalihuollossa ja se varmistaa tiedon siirtymiseen asiakasprosessin eri toimijoiden välillä. Ajan tasalla oleva dokumentointi vapauttaa työntekijän muistamisen ja mielessä pitämisen taakasta ja sen lisäksi se takaa tiedon siirtymisen myös työntekijävaihdosten yhteydessä. Kii-

reestä ja monista nopeaa toimintaa yhtäaikaaisesti vaativista työtehtävistä huolimatta on varmistettava riittävä aika dokumentoinnille. Laadukkaiden asiakirjojen laatiminen ei onnistu missä tahansa olosuhteissa ja työnantajan tulee huolehtia siitä, että työntekijöillä on riittävästi aikaa kirjaamiselle. Hyvien toimintakäytäntöjen luomiseksi tulee käydä keskustelua työyhteisössä ja dokumentoinnille tulee antaa sille kuuluva arvo keskeisenä osana laadukasta työtä koko organisaation tasolla. (Laaksonen ym. 2011: 13.)

4.3 Kuukausiarviointi

Lastenkodin vaikuttavuuden arvioinnin kokonaisuus rakentuu lapsen hoito- ja kasvatussuunnitelmasta, kuukausiarvioinnista ja päivittäismerkinnöistä. Efficassa on kuukausiarvioinnin otsikkopohja ja sen avulla pyritään saamaan esille lapsen hyvinvoinnin muutokset ja selvittämään, onko tehdyllä hoito- ja kasvatustyöllä ollut vaikuttavuutta lapsen hyvinvointiin ja ovatko käytetyt keinot olleet oikeita. Lastenkodissa jokainen työryhmän jäsen työskentelee lapsen tavoitteiden suuntaisesti ja moniammatillinen arviointi auttaa jäsentämään lapsen tilannetta ja tarvittaessa yhteisen pohdinnan avulla suunnataan toimintaa uudelleen. Kun toiminta on suunnitelmallista ja tavoitteellista, on toiminnalla myös vaikuttavuutta. Keskeistä vaikuttavuuden arvioinnissa on lasten ja hänen vanhempiensa ja muiden läheisten ihmisten osallisuus. Jos arvioinnista puuttuu asiakkaan arviointi ja näkemys omasta tilanteesta, on se vaillinainen. Kokemus osallisuudesta vahvistaa tunnetta siitä, että pystyy vaikuttamaan omiin asioihinsa ja olla subjektiivinen toimija omassa hoitoprosessissa. (Kasvatusvastuumalli 2016.)

Hoito- ja kasvatussuunnitelmaan kirjattujen tavoitteiden toteutumista ja keinojen vaikuttavuutta arvioidaan kuukausiarvioinnissa. Se perustuu päivittäismerkintöihin ja sen tekemisestä vastaa omahoitajatyöpari. Arviointi laaditaan kuuden viikon jaksoissa ja siinä nostetaan tehty työ näkyväksi. Kuukausiarvioinnin otsikot vastaavat hoito- ja kasvatussuunnitelmaa ja siihen kirjataan lapsen fyysinen terveys ja hyvinvointi, lapsen arki lastenkodissa, arki kotiharjoitteluiden aikana, vanhemman tai muun läheisen antama tuki lapselle, psyykinen ja sosiaalinen hyvinvointi, päihteiden käyttö, vahvuudet ja onnistumiset sekä erityiset huolenaiheet. Myös käyttövarat ja taloudellinen tilanne sekä mahdolliset muut asiat kirjataan arviointiin. Lopuksi kuukausiarviointiin kirjataan, mitä asioita lapsen kohdalla seurataan seuraavan jakson aikana. Lapsen mielipide omasta elämäntilanteestaan ja arvioinnista selvitetään ja lisätään arviointiin. Kuukausiarviointi ja niistä nousseet teemat käsitellään lastenkodin työryhmässä ja se lähetetään huoltajille ja heidän antamansa palaute kirjataan arviointiin. (Kasvatusvastuumalli 2016.)

5 Toimintatutkimus

Tämän opinnäytetyön tavoitteena on lisätä lastenkodin asiakkaiden ja työntekijöiden ymmärrystä osallisuudesta ja tarkoituksena on luoda uusi toimintamalli asiakkaan osallisuuden vahvistamiseen lastenkodin kirjaamisprosessissa. Toisena tavoitteena on se, että kun asiakkaan osallisuutta vahvistetaan yhdellä osa-alueella, tulee sen seurauksena osallisuus vahvistumaan myös muilla osa-alueilla lastenkodin asiakastyössä ja asiakkaiden hoitoprosessissa.

Lastenkodin työntekijät ovat osallistuneet kaksiosaiseen Kansa-koulu kirjaamiskoulutukseen, jonka jälkeen lastenkodin työntekijöillä on tietoa asiakkaan osallisuuden vahvistamisesta kirjaamisprosessissa ja siitä on hyvä lähteä siirtämään teoriaa käytäntöön. Siksi uskon, että uuden työmenetelmän luominen, mallintaminen ja käyttöönotto hyödyttäisivät myös työntekijöitä.

Koska asiakastietojärjestelmään kirjaaminen on monitasoista, se olisi yhden opinnäytetyön aiheeksi aivan liian laaja. Siksi olen rajannut aiheen kuukausiarvioinnin laatimiseen asiakkaan osallisuutta vahvistaen. Tutkimusmenetelmäksi olen valinnut kehittävän työntutkimuksen ja tavoitteena on mallintaa ja pilotoida uusi työmenetelmä asiakkaan osallisuuden vahvistamiseksi kirjaamisprosessissa yhdessä Helsingin kaupungin lastensuojelulaitoksen yksikössä.

6 Kehittävä työntutkimus

Opinnäytetyön aineiston tuottamisen teoreettinen viitekehys on kehittävä työntutkimus, joka perustuu Kolbin kokemukselliseen oppimiseen ja Engeströmin toiminnan teoriaan. Kolb (1984) perustaa oman teoriansa Vygotskyn ajatukselle, että kokemuksellinen oppiminen on prosessi, jossa ihmisen kehitys tapahtuu. Kolbin mukaan ihminen on ainutlaatuinen muiden elävien olentojen joukossa siten, että ihmisen sopeutuminen ei liity mihinkään tiettyyn fyysiseen ominaisuuteen vaan itse sopeutumisen prosessiin - oppimisen prosessiin. Ihmisen selviytyminen ei ole riippuvainen pelkästään sopeutumisesta fyysiseen ja sosiaaliseen ympäristöön vaan proaktiivisesta ympäristön luomisesta ja muokkaamisesta. (Kolb 1984: 1.)

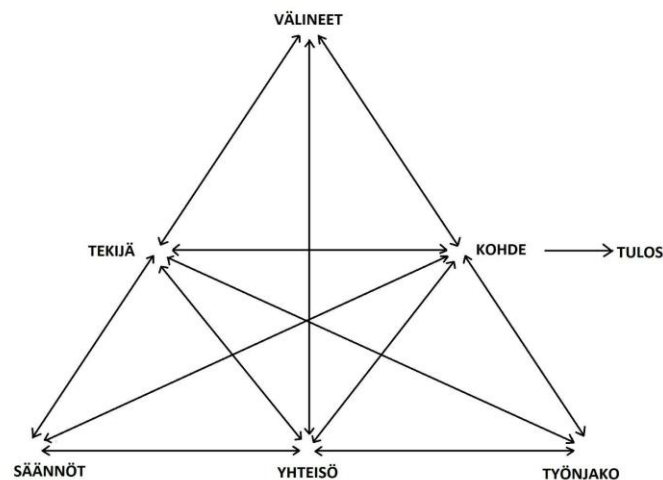
Uuden työmenetelmän mallintamista ja käyttöönottoa lastenkodissa voi lähestyä kehittävä työntutkimuksen kautta. Kehittävä työntutkimus on toiminnan erityinen muoto ja sovellus työtoimintojen tutkimiseen ja muutosstrategia, joka yhdistää tutkimuksen, käytännön kehittämistyön ja koulutuksen. Lastenkodin työntekijät analysoivat ja muuttavat omaa työtään, eli kehittävä työntutkimus on osallistava lähestymistapa, jonka tarkoitus ei ole tuottaa työpaikoille valmiita ratkaisuja ulkoapäin, vaan muokata työyhteisön sisällä välineitä toiminnan erittelyyn ja uusien mallien suunnitteluun. (Engeström 1998: 11-12.) Engeströmin (1998) mukaan kehittävä työntutkimus on syntynyt tarpeesta asettaa toimiva ja ajatteleva työntekijä, subjekti, työprosessin analyysin ja käytännöllisen kehittämisen keskipisteeksi (Engeström 1998: 36). Kehittävä työntutkimus voidaan nähdä sekä konkreettisenä tutkimuskohteena että teoreettisena selitysperiaatteena. Se on samanaikaisesti konkreettisten toimintojen empiiristä tutkimusta ja toiminnan teorian kehittelyä. (Engeström 1998: 73.)

Oppiminen yhteisen tiedon rakentamisena on kollektiivista toimintaa, jonka kohteena ovat käsitteelliset asiat, kuten toimintasuunnitelmat, teorit, mallit ja ideat. Tämän tyyppiselle oppimiselle työpaikka antaa hyvät mahdollisuudet. Tämän opinnäytetyön toimintatutkimuksen tarkoitus on luoda uusi kirjaamisen toimintamalli lastenkotiin. Oppiminen ja tiedonrakentelu voidaan teoriassa erottaa toisistaan siten, että oppiminen on yksilön sisäisten tietorakenteiden muuttamista, kun taas tiedonrakentelu koskee yhteisesti kehitettävää kulttuurisesti muotoutunutta todellisuutta. Kun tekee jatkotutkintoon liittyvää opinnäytetyötä oman työyhteisön kehittämistehtävänä, tarjoutuu koko työyhteisölle yhteinen konkreettinen lähtökohta uudistavaan oppimis- ja kehittämistoimintaan osallistumiselle. (Lohiniva & Sarajärvi 2005: 180–181.)

Työpaikka on konkreettinen oppimisympäristö, jossa opitaan työtoiminnan ja tekemisen yhteydessä. Ammattikorkeakouluille oppiminen tekemisenä on erityisen tärkeä oppimisen muoto, koska tavoitteena on tuottaa osaamista, jota syntyy vasta toiminnassa. Sosiaali- ja terveysalan työpaikoilla on runsaasti todellisia ongelmia ratkaistavana ja tarjoavat siten hyviä mahdollisuuksia työn ja oppimisen yhdistämiseen. (Lohiniva & Sarajärvi 2005: 181.)

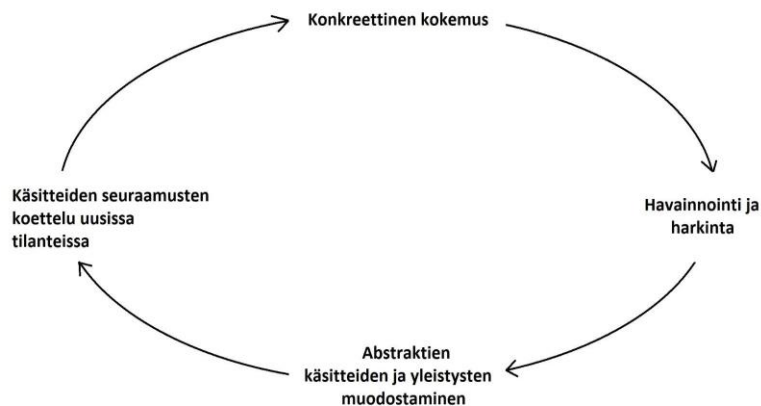
6.1 Kokemuksellinen oppiminen

Peruskäsitteenä kulttuurihistoriallisessa toiminnan teoriassa on kohteellinen, kulttuurisesti välittynyt toiminta. Toiminnan kohteellisuus tarkoittaa yhteisöllisesti merkitykselliseen tarkoitukseen suuntautuvaa, pitkäjänteistä toimintaa, eikä kyse ole mistä tahansa satunnaisesta tekemisestä tai hetkellisen impulssin virittämästä käyttäytymisestä. Kulttuurisesti välittynyt toiminta on sitä, että toimijat käyttävät kyseiselle toiminnalle ominaisia sekä aineellisia työkaluja että käsitteitä ja merkkejä, kulttuurissa kehittyneitä välineitä. (Engeström 2004: 9.)

Kuvio 2. Toimintajärjestelmän rakenne (Engeström 2004: 9.)

Kolb esittelee kokemuksellisen oppimisen kehämallin teorian, jossa on neljä askelta. Ensimmäinen askel on konkreettinen kokemus, jota seuraa toinen askel; havainnointi ja harkinta. Tämän jälkeen seuraava kolmas askel on abstraktien käsitteiden ja yleistysten muodostaminen, ja neljäs askel on käsitteiden seuraamusten koettelu uusissa tilanteissa. Neljäs askel johtaa takaisin alkupisteeseen, uusiin konkreettisiin kokemuksiin. Yksilön oppiminen tapahtuu refleктоimalla kokemuksiaan. (Kolb 1984: 21.)

Kuvio 3. Kolbin kehämalli (Kolb 1984: 21.)

Toiminnan teoria ja kehittävä työntutkimus edellyttävät historiallista työtettä ja kykyä oppia menneestä. Tuntemus aikaisemmista muutoksista on tärkeää, jotta voidaan ymmärtää toiminnan häiriöitä ja muutosmahdollisuuksia. Tarkoitus ei ole luetteloida menneitä tapahtumia vaan eritellä merkittävät muutokset ja niihin johtaneet ristiriidat. Tämä historiallinen analyysi tähtää toiminnan seuraavan mahdollisen kehitysvaiheen hahmottamiseen ja mahdollisuudet kuvataan hypoteesina, oletuksena lähikehityksen vyöhykkeestä. Kyseessä ei ole tavoitteiden asettamisesta tai tavoitellun uuden toimintatavan kuvauksesta eikä valmiista tilasta, vaan se on kirjaimellisesti vyöhyke, jonka läpi on kuljettava monella eri tavalla. Lähikehityksen vyöhyke voidaan kuvata eri suuntiin vetävien voimien kenttänä, jossa näkyviin jäsentyy muutamia tulevan kehityksen päävaihtoehtoja eikä ole itsestään selvää millainen yhdistelmä niistä käytännössä kehittyy. (Engeström 2004: 11–12.)

6.2 Kehittämistoiminta

On tärkeä muistaa, että muutos ei ole sama asia kuin kehitys. Sanalla kehitys on usein myönteinen kaiku ja se tarkoittaa laadullisesti uudenlaisen toimintalogiikan syntymistä. Kehitykseen sisältyy aina pyrkimystä parempaan ja myös kamppailua ja vanhojen toimintojen särkemistä tai hylkäämistä. Kehitys liikkuu myös sivuttain ja kollektiivisten toimintajärjestelmien kehitykseen kietoutuu yksilöiden kehitys. Kehitys ei silti ole automaattisesti jotain myönteistä ja toivottavaa. Yhteisöille ja yksilöille ei ole olemassa mitään yleistä kehityksen mittapuuta, eikä kaikki kehitys ole samanarvoista. Toimijoiden keskuudessa tulee ratkaista kysymykset kehityksen haluttavasta suunnasta ja kehityksen sisällöstä käytävä väittely ja kamppailu on olennainen osa kehitystä. Kehittävässä työntutkimuksessa tutkija liittyy tähän kamppailuun omilla kannanotoillaan, eikä tämä jää kehityksen ulkopuoliseksi tarkkailijaksi. (Engeström 2004: 12–13.)

Tutkimuksellisessa kehittämistoiminnassa on kolme näkökulmaa: kehittämisprosessi, toimijoiden osallistuminen ja tiedontuotanto. Prosessinäkökulmasta kehittämistoimintaa jäsenetään vaiheittain, toiminnan perusteluista ja organisoinnista toteutuksen kautta arviointiin. Prosessissa korostuu suunnittelun merkitys, mikä voi olla haastavaa siitä syystä, että varsinkin monimutkaisten sosiaalisten verkostojen kanssa työskennellessä toimintaa ei aina voida ennalta suunnitella. Tarvittaessa tulee korjata ja suunnata uudelleen kehittämisprosessin kulkua. Toimijoiden osallistumisen näkökulmasta kehittämistoiminta rakentuu ja on useiden eri toimijoiden sitoutumisen ja aktiivisen osallistumisen varassa, vaikka toimijat saattavat edustaa erilaisia intressejä. Toiminnan kehittäjä ei ota ulkopuolisen asiantuntijan roolia vaan osallistuu itsekin konkreettiseen toimintaan. Aidon ja tasavertaisen osallistumisen edellytys on erilaisten näkemysten hyväksyminen. Kehittämisen päämääränä on vapautuminen itsestään selvinä pidetyistä ajatusmalleista ja ideologioista ja osallistavalla kehittämisellä pyritään selkeään muutokseen. (Toikko & Rantanen 2009: 10.) Tässä opinnäytetyössä tulen kehittäjänä pyrkimään käytännön toimijoiden kanssa aitoon dialogiin.

Toikko & Rantanen (2009) esittelevät Tuomo Alasoinin tiedontuotannon näkökulman, jonka mukaan tutkimus liittyy kehittämiseen kolmea kautta. Tutkimustietoa voidaan hyödyntää tuottamaan arviointitietoa kehittämistoiminnan onnistumisesta tai vaikutuksista, sen kautta voidaan pyrkiä konstruoimaan hyviä käytäntöjä ja sen avulla voidaan tuottaa kehittämistoimintaa. Tällöin siis tutkimus ja kehittäminen integroituvat toisiinsa.

Lähtökohtana on ajatus, että kehittämistoiminnalle tuovat lisäarvoa tutkiva työote ja tutkimukselliset asetelmat. (Toikko & Rantanen 2009: 11.)

Kehittäminen on konkreettista toimintaa, jolla tähdätään selkeästi määritellyn tavoitteen saavuttamiseksi. Suppeimmillaan se voi olla yhden työntekijän työskentelyn kehittämistä ja laajimmillaan se tähtää koko organisaation yhteisen toimintatavan selkeyttämiseen. Tällaista toimintatavan kehittämistä on tässä opinnäytetyössä tavoitteena oleva työprosessin mallinnus. (Toikko & Rantanen 2009: 14.) Kehittämistoiminnalla tähdätään muutokseen ja tavoitellaan aiempaa parempaa ja tehokkaampaa toimintatapaa tai -rakennetta. Kehittämisen keskeinen elementti on tavoitteellisuus, ja kehittämistoiminnan lähtökohtana voi olla ongelmat nykyisessä toiminnassa tai uudistamisen tarve. Kohteena on määrällinen, laadullinen tai rakenteellinen muutos. Muutosta tavoitellaan työtavoissa tai -menetelmissä. Asiantuntija-ammatteihin liittyy lähtökohtaisesti ajatus osaamisen jatkuvasta kehittämisestä, jossa työntekijöillä on vahva rooli työn kehittäjänä. (Toikko & Rantanen 2009: 16–17.)

Kehittämistoiminnassa on selkeä ero kehittämismenetelmillä ja tutkimusmenetelmillä. Tutkimusmenetelmät valitaan tutkimusongelman mukaan ja niiden luotettavuus arvioidaan tieteellisten periaatteiden mukaisesti. Kehittämistoiminnassa lähtökohta on usein käytännöllisempi. Kehittämismenetelmillä nojataan oletukseen, että niillä saadaan aikaan tavoiteltuja tuloksia. (Toikko & Rantanen 2009: 18.) Tutkimustoiminnan ja kehittämistoiminnan yhteyttä voidaan kuvata yleiskäsitteellä tutkimuksellinen kehittämistoiminta, joka kohdentuu tutkimuksen ja kehittämistoiminnan risteyspaikkaan. Kehittäväsä tutkimuksessa ajattelun logiikka kulkee kohti konkreettista kehittämistoimintaa kysymyksen asettelusta ja metodologisista tarkasteluista. Käytännön kehittämisprosessin yhteydessä tuotetaan tietoa tiedeyhteisön intressien mukaisesti. Suunta on kehittämisessä, vaikka pääpaino on sanalla tutkimus. (Toikko & Rantanen 2009: 21–22.)

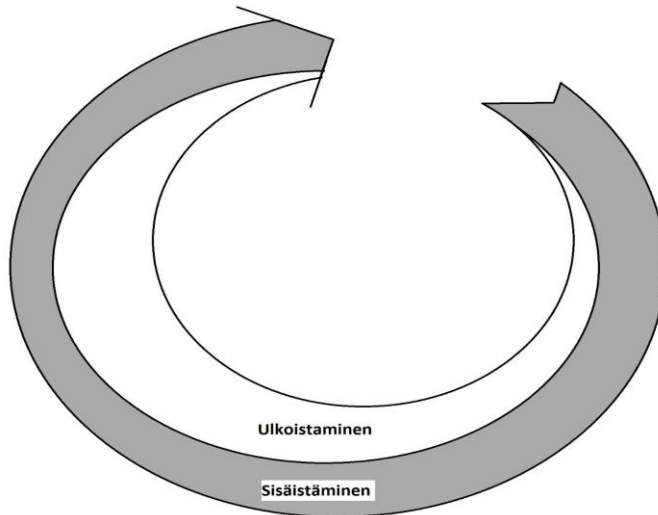
Kehittämistä voi lähestyä kahdesta eri intressistä. Kehittämishankkeen tavoitteena voi olla puhtaasti pelkkä tutkimuksellinen tiedontuotanto, kun taas osa voi olla selkeän käytännöllisesti orientoituneita eikä niissä tavoitella yleistettävää tai siirrettävää tietoa. Kehittävän tutkimuksen suuntauksissa on yleistynyt 1980-luvun jälkeen pyrkimys yhdistää kehittäminen ja tutkimus. Toikko & Rantanen (2009) nostavat esiin seuraavat: toimintatutkimus, kehittävä työntutkimus, käytäntötutkimus ja työelämän tutkimusavusteinen kehittäminen. Kehittävä työntutkimus on Suomessa 1980- ja 1990-luvuilla kehitetty muutosstrategia, jonka lähtökohtana on kulttuurihistoriallinen toiminnan teoria. Se yh-

distää tutkimuksen, käytännön kehittämistyön ja koulutuksen. Linkin yksilön ja yhteiskunnan välille muodostaa toiminnan käsite ja toimintajärjestelmä muovaa yksilön tekoja ja ominaisuuksia, mutta myös yksilön teot muovaavat toimintajärjestelmää. (Toikko & Rantanen 2009: 31.)

Oppimisteoriat rakentuvat perinteisesti kokemuksen käsitteelle ja oppiminen mielletään kokemuksen kartuttamiseksi ja työstämiseksi. Vaikka karttumista ja työstämistä on kuvattu erilaisilla mekanismeilla, pidetään kokemusta itsestään selvänä ilmiönä, joka ei vaadi sen suurempaa teoreettista erittelyä. Engeström (1998) esittelee Dreyfus & Dreyfusin teorian, jonka mukaan yksilö etenee noviisista ekspertiksi viiden tason tai askeleen kautta minkä tahansa taidon alueella kartuttamalla kokemusta. Noviisi harkitsee analyyttisesti siinä vaiheessa, kun ekspertti jo toimii intuitiivisesti, tilanteeseen eläytyen ja nojaten kokemuksen tuomiin analogioihin ratkaisuisissaan. Kokemusoppimisen kautta asiantuntijuus saavutetaan kulkemalla suoraviivaisesti tiettyjen vaiheiden läpi. (Engeström 1998: 76.)

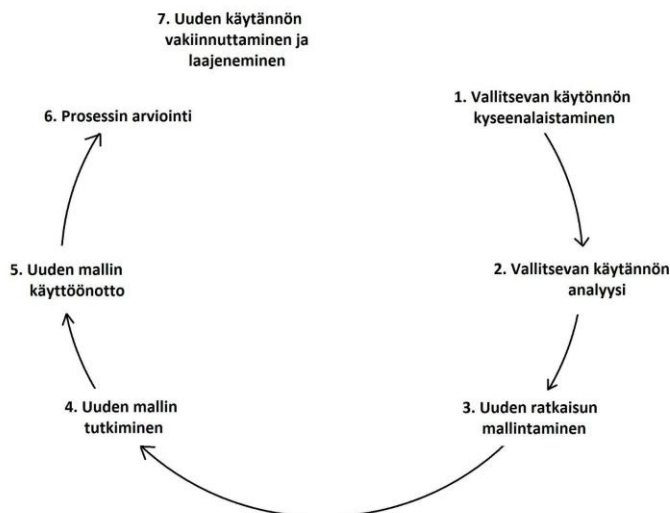
6.3 Ekspansiivinen oppiminen

Koska kehittävä työntutkimus kohdistuu laadullisiin muutoksiin työssä ja organisaatiossa, poikkeaa se perinteisistä oppimisteorioista, joissa oletetaan opittavien asioiden olevan tarjolla oppikirjoissa tai kokeneempien ja taitavampien työntekijöiden työkäytännöissä. Pelkästään omaksumalla valmiina tarjolla olevaa tietoa ja kokemuksia ei voi ymmärtää työn laadullista muutosta. Muualta saatuja kokemuksia voi hyödyntää, mutta muutos sisältää aina myös ennalta tuntematonta ja luovaa. Teoria ekspansiivisesta oppimisesta pyrkii yhdistämään yksilöllisen sisäistämisen ja yhteisöllisen ulkoistamisen.

Kuvio 4. Sisäistämisen ja ulkoistamisen suhteet ekspansiivisessa syklissä. (Engeström 1998: 89.)

Tunnuspiirteenä tälle teorialle on, että oppimisen kohteena on kokonainen toimintajärjestelmä ja sen laadullinen muutos. Tämä tekee oppimisprosessista kollektiivisen tapahtuman. Ekspansiivisen oppimisen logiikka ei ole suoraviivainen, ainutkertainen ja ennalta määrättyyn kehitystavoitteeseen etenevä tai uudelleen toistuva suljettu kehä, vaan se on avoin sykli tai spiraali, joka johtaa toimintajärjestelmän laadulliseen muuttamiseen. (Engeström 1998: 87–88.)

Kuvio 5. Ekspansiivinen oppimissykli ja oppimisteot (Engeström 2004: 61.)

Tarvetila on ekspansiivisen syklin ensimmäinen vaihe. Tässä kehitysvaiheessa alkaa ilmetä erilaisia kitkatilanteita ja tarve aikaansaada muutos voi vielä olla vailla selvää kohdetta ja suuntaa ja toimintajärjestelmässä aletaan hakea muutokseen sisältöä. Ominaista tälle vaiheelle on epämääräinen tyytymättömyys, joka usein kohdistetaan toimintajärjestelmän rakenteellisten piirteiden asemasta henkilöihin tai henkilöryhmiin. Kaksoissidosvaiheessa tyytymättömyys alkaa löytää selkeän kohteen, kun toimintajärjestelmän joidenkin osatekijöiden välille on muodostunut kärjistyvä ristiriita, joka koetaan sietämättömänä, mutta ulospääsytietyt voivat olla yhtä sietämättömiä tai toisiaan kumoavia. Ratkaisu edellyttää tilanteen analyysia, ristiriidan saamista käsitteelliseen hallintaan, ja välineitä ja menetelmiä, joilla ristiriitojen tunnistamisen lisäksi pyritään löytämään idea, joka mahdollistaa uudenlaiset ratkaisut tilanteeseen. (Engeström 1998: 89–90.)

Uuden kohteen ja motiivin hahmottamisen sekä uuden toimintamallin muodostamisen työvaiheissa työntekijät hahmottavat ja suunnittelevat uudet ratkaisut ristiriitoihin niin, että luodaan laadullisesti uusi toimintamalli, eikä pelkästään korjata vanhaa. Ytimessä on mitä tuotetaan ja miksi, eli uusi käsitys työn kohteesta. Uuden toimintamallin motiivi perustuu kohteen uudelleenahmottamiseen. Tässä työvaiheessa kehitetään työnjako ja yhteistoimintamuotojen lisäksi uudet strategiset työvälineet. Uuden toimintamallin muodostamisessa hyödynnetään aiempaa käytännöstä ja kirjallisuudesta löytyvää tietoa. Työyhteisön suorittaman oman toiminnan ristiriitojen analyysillä on kuitenkin ratkaiseva merkitys. Kun aiemmissa vaiheissa ideoiden ja suunnitelmien avulla luotu uusi toimintamalli otetaan käyttöön, ollaan uuden toimintamallin soveltamisen ja yleistämisen vaiheessa. Strategisia osaratkaisuja kokeillaan ennen niiden yleistymistä asteittain koko toimintajärjestelmän kattavaksi muutokseksi. Tässä vaiheessa konfliktit ja häiriöt ovat yleisiä ja ne ilmenevät työyhteisössä muutosvastarintana. Kompromisseja, uusia oivalluksia ja käytännön ratkaisuja tekemällä ratkaistaan vanhan ja uuden toimintamallin väliset ristiriidat. Uuden toimintatavan vakiinnuttamisella ja arvioinnilla on siirrytty vaiheeseen, jossa uusia käytäntöjä noudatetaan systemaattisesti. Kun tietoisesti tehtyjen ratkaisujen ympärille alkaa muodostua uudenlaisia ajattelutapoja ja tottumuksia vahvistuvat uudet käytännöt. (Engeström 1998: 90–91.)

7 Opinnäytetyön toteutus

Opinnäytetyön tavoitteena on lisätä lasten ja aikuisten yhteistä ymmärrystä osallisuudesta ja luoda uusi toimintamalli kuukausiarvioinnin kirjaamiseen asiakkaan osallisuutta vahvistaen. Tutkimusmenetelmä on kehittävä työntutkimus ja tutkimuksen kehittämiskohteena on yksi Helsingin kaupungin lastenkodin yksikön osasto, sen asiakkaat ja monitoimijainen työryhmä, joiden kanssa tulen työpajamenettelyllä luomaan uuden, asiakkaan osallisuutta vahvistavan kirjaamismallin.

Ensimmäisessä vaiheessa esittelin opinnäytetyön aiheen ja tarkoituksen yhdelle Helsingin kaupungin lastenkodin yksikön työryhmälle sekä lastenkodin esimieskokoukselle. Toisessa vaiheessa järjestin osallistavia työpajoja. Ensimmäinen työpaja oli suunnattu työryhmälle, eli ohjaajille, ja koska opinnäytetyö on osa lastenkodin kehittämistä ja pienyksiön esimies on vastuussa kehittämistyöstä, osallistui myös hän työpajaan. Tarkoitus oli osallistaa ohjaajia määrittelemään omaa työtänsä ja lisätä käytännön työn ymmärrystä asiakkaan osallisuuden vahvistamisen tärkeydestä. Käytin tähän SWOT-analyysia. Lyhenne tulee englannin kielen sanoista Strengths (vahvuudet), Weaknesses (heikkoudet), Opportunities (mahdollisuudet) ja Threats (uhat). SWOT-analyysin avulla tunnistetaan ne sisäiset ja ulkoiset tekijät, jotka vaikuttavat hyvien käytäntöjen käyttöön ottamisessa. (Opetushallitus n.d.) Haasteet ja heikkoudet huomioitiin ja käsiteltiin yhdessä mutta tarkoitus oli painottaa mahdollisuuksia ja vahvuuksia ja niiden avulla tehdä näkyväksi ohjaajilla oleva hiljainen tieto niin, että ohjaajat jakavat keskenään hyviä keinoja vahvistaa asiakkaan osallisuutta kirjaamisprosessissa. Tavoitteena on luoda asiakkaan osallisuutta vahvistava työmenetelmä, joka jatkossa myös näkyy lastenkodin arjessa niin, että asiakkaan osallisuus vahvistuu muillakin osaluilla hoitoprosessissa.

Kirjallisen materiaalin keräämisen lisäksi olen nauhoittanut työpajan ja litteroidun materiaalin käytän tutkimuksessa niin, että yksittäisen osallistujan henkilöllisyyttä ei pysty selvittämään. Litteroinnissa on käytettävissä eri tasoja ja tekniikoita (Kananen 2012: 109). Käytin yleiskielistä litterointia ja nauhoitteet ja litteroidun materiaalin tuhoan tutkimuksen jälkeen.

Vaihe 2		Osallistujat	Tehtävä
Osa 1	1. Työpaja	Ohjaajat	Käsitteen määrittelemine ja keinojen kartoitus
Osa 2	Kuukausiarviointi	Ohjaajat ja asiakkaat	Ohjaajat ja asiakkaat laativat yhdessä pareittain kuukausiarvioinnin
	Purku	Ohjaajat	Kuukausiarvioinnin laatimisen jälkeen prosessin läpikäyminen
Osa 3	2. Työpaja	Ohjaajat ja asiakkaat	Keinojen arviointi ja osallisuuden vahvistaminen

Kuvio 6. Toisen työvaiheen kuvaus.

Ensimmäisen työpajan jälkeen ohjaajat laativat yhdessä asiakkaiden kanssa kuukausiarvioinnin. Ohjaajat käyttävät tässä hyväkseen ensimmäisen työpajan antia ja myös jatkavat kehittämistyötä soveltaen yksilöllisesti jokaiselle asiakkaalle sopivia keinoja. Ennen toista työpajaa kokoonnuttiin vielä ohjaajien kanssa käymään läpi yhdessä ajatuksia ja kokemuksia uudesta toimintamallista. Purkukeskustelun lisäksi vastaava ohjaaja antoi palautteen laadituista kuukausiarvioinneista.

Toiseen työpajaan osallistuivat neljä lastenkodin asiakasta yhdessä omahoitajien kanssa ja yhteisessä työpajassa käytiin läpi miten kuukausiarviointi laadittiin, mitkä käytännöt toimivat ja miten asiakkaat yhteisen työskentelyn kokivat. Seuraavaksi pohdittiin millä muulla tavalla asiakkaat toivovat voivansa osallistua aktiivisemmin omaan lastensuojeluprosessiinsa ja lastenkodin arkeen. Nämä asiat kirjasin ylös työpajan aikana ja siirsin opinnäytetyöhön niin, ettei yksittäistä asiakasta tai ohjaaja voi tekstistä tunnistaa.

Kolmannessa vaiheessa luokittelin ja analysoin kerätyn materiaalin ja laadin selvityksen tutkimuksen toteutuksesta ja tuloksista. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston tuottamisessa syntyy yleensä runsaasti litteroitua materiaalia, josta on tarkoitus saada esiin aineiston salaisuus. Laadullisen tutkimuksen joustavuus tulee esiin siinä, että analyysimenetelmiä voi vaihtaa vapaasti kunnes analyysi tuottaa tulosta. Samasta aineistosta voidaan myös saada esiin erilaisista näkökulmista johtuvia erilaisia tulkintoja. Kaikki tekstimuodossa olevat aineistot voivat olla analyysin kohteena. Aineisto voidaan koodata joko teoria- tai aineistolähtöisesti. (Kananen 2012: 115–116.) Litteroidun mate-

riaalin koodasin ja luokittelin teorialähtöisesti ja raportoinnissa käytän sitaatteja löydösten tukena. Sitaateista olen poistanut sisällön kannalta merkityksettömät täytesanat ja häivyttänyt tunnistettavuuteen liittyvät asiat puuttumatta varsinaiseen asiasisältöön.

Koska tutkimuksen kohteena on lastenkoti, jonka asiakkaat ovat tutkimuksen kokemusasiantuntijoita, tulee minun hakea Helsingin kaupungilta tutkimuslupaa. Lupaa hain 14.2.2018 ja se myönnettiin 24.4.2018. Helmikuussa esittelin tulevan tutkimuksen työryhmälle ja työpajat järjestin touko- kesäkuussa.

Opinnäytetyön toisena tavoitteena on vahvistaa asiakkaiden osallisuutta myös muilla osa-alueilla lastenkodin toiminnassa ja asiakkaiden hoitoprosessissa. Tämän tavoitteen saavuttaminen on pitkäkestoinen prosessi, ja sen arvioiminen voi osoittautua vaikeaksi aikataulun puitteissa. Opinnäytetyön valmistumisen jälkeen tulen esittelemään sen lastenkodin työpaikkakokoukselle ja toimintamalli asiakkaan osallisuuden vahvistamiseksi tullaan myös jalkauttamaan muihin lastenkodin pienyksiköihin.

8 Luotettavuus ja eettisyys

Uuden työmenetelmän mallintamiseen ja käyttöönottoon liittyy oletuksena tutkimukseen tietty tulos tai tuotos. Opinnäytetyön luotettavuuteen pyrin huolellisella dokumentoinnilla ja perustelemalla tutkimusmenetelmälliset ratkaisut. Käytän ajan tasalla olevaa tutkimustietoa ja merkitsen lähdeviitteet selkeästi. Työn luotettavuuteen tulee panostaa jo prosessin alkuvaiheessa, koska kun opinnäytetyö on kirjoitettu, ei sen luotettavuutta enää voi parantaa. Vääriin johtopäätöksiin pystyy vielä vaikuttamaan, mutta muuten jälkikäteen voidaan vain todeta, miten luotettavia tutkimustuloksia onnistuttiin saamaan. Tutkimus perustuu tietoon, jonka luotettavuus on tutkimuksen tärkein tekijä. Oikeat tiedonkeruu- ja analyysimenetelmät eivät auta, jos tieto on virheellistä. Jotta tutkimus olisi luotettava ja laadukas on tiedon täytettävä luotettavuuskriteerit. Kehittämistutkimuksessa tärkein tekijä on muutos ja siksi lopputulos on yhtä tärkeä kuin tieteellisyys. (Kananen 2012: 161–162.)

Opinnäytetyöni käsittelee omaa työtäni ja olen osa tutkittavaa työyhteisöä ja sen toimintakulttuuria. Tämä tuo minulle ennakkotietoa ja ennakko-oletuksia kohderyhmästä ja oma roolini on monisyinen. Minulla on tutkittavien kanssa kollegiaalinen yhteys ja kehittämisessä henkilökohtainen aspekti ja sen lisäksi minulla on tarkasteltavasta kohteesta laajaa substanssiosaamista ja toimin sekä tutkijana, kehittäjänä että kouluttajana prosessissa. Myös itse opinnäytetyö on monikerroksellinen, sillä se osaltaan lisää työntekijöiden osallisuutta omaan työhön ja oman työn tekemiseen sekä toteuttaa lain edellyttämää asiakkaan osallisuutta palvelujen kehittämisessä. Työntekijöille opinnäytetyö on kehittävää työntutkimusta ja asiakkaille se on osallisuutta vahvistavaa toimintaa. Tavoitteena on lisätä työntekijöiden sitoutumista työhön ja työmuotoon, kun he ovat itse mukana tekemässä kehittävää toimintaa.

Asiakkaan osallisuuden vahvistaminen on kehittämistehtävä, jonka tavoitteet eivät ole nousseet työyhteisöstä vaan tulleet Kansa-koulu -hankkeen osallistavan kirjaamisen kautta. Kirjaamisvalmennukset ovat lisänneet työntekijöiden tietoa osallisuuden vahvistamisesta ja siirtyminen Kanta-palveluun asettaa vaatimuksia osallistavasta kirjaamisesta. Tiedostan, että opinnäytetyöni on itsenäinen tekijä tässä prosessissa, mutta samalla osa työyhteisön kehittämistehtävää. Päämäärä on kuitenkin sama ja asiakaslähdistöisten palvelujen tuottamisessa ja kehittämisessä on asiakkaan osallisuuden vahvistaminen ensiarvoisen tärkeää.

9 Tulokset

Tässä luvussa esittelen opinnäytetyön tulokset. Ensimmäinen työpaja sisältää SWOT-analyysin ja keinot. Seuraava kappale sisältää kuukausiarvion laatimisen ja sitä seuranneen purkutilaisuuden ja lopuksi on toinen työpaja. Ensimmäiseen työpajaan osallistui lastenkodin pienyksiköstä viisi ohjaajaa ja vastaava ohjaaja. Purkutilaisuuteen osallistui viisi ohjaajaa ja toiseen työpajaan osallistui pienyksikön neljä asiakasta ja kolme ohjaajaa.

9.1 Ensimmäinen työpaja: SWOT-analyysi

9.1.1 Vahvuudet (*Strengths*)

Asiakkaan osallisuuden vahvistaminen koettiin tärkeänä, koska silloin lapsi tulee kuulaksi ja huomioiduksi ja se tarjoaa mahdollisuuden lapsen itsetuntemuksen lisääntymiseen. Lapsi saa positiivista palautetta ja oppii kantamaan vastuuta omasta elämästään.

Osallisuuden vahvistamisen kautta toivotaan, että lapsi oppisi syy-seuraus-suhteen ja ymmärtäisi, että omilla mielipiteillä on väliä ja että aikuisia kiinnostavat lasten asiat. Tärkeää on tehdä näkyväksi lapsen oma näkemys tarpeistaan ja tavoitteistaan.

Kun lapsi tulee aidosti kuulluksi ja aidosti saa osallistua niin siinä on myös sellainen suuri mahdollisuus, että se lapsi oivaltaa sisäsyntyisesti ja omakohtaisesti oikeasti syy-seuraussuhteen ja sen, että kyse on oikeasti sun toiminnasta, elämästä ja tulevaisuudesta.

Lastenkodin tehtävä on tukea ja mahdollistaa lapsen kasvu ja kehitys ja tällöin toiminnan tuleekin olla aikuisjohtoista. Osallisuuden vahvistaminen nähdään pitkäkestoisena prosessina ja tällä hetkellä eletään murrosvaiheessa ja ollaan vasta luomassa uutta toimintamallia. Katse on kuitenkin suunnattu tulevaisuuteen ja ohjaajat toivovat tämän prosessin kantavan hedelmää tulevaisuudessa.

Tämä prosessi, sitten kun me tätä joskus kymmenen vuoden kuluttua pohditaan, että tulisi sellainen kaksisuuntainen, että se osallisuus nousisi sieltä vahvemmin sinne, kylähän ne HKS tavoitteet perustuu niihin lasten tarpeisiin ja vahvuuksiin ja olisivat konkreettisia.

Prosessin mahdolliset haasteet eivät poista osallisuuden vahvistamisen tärkeyttä ja se korostui myös työpajan aikana. Ohjaajat toivovat voivansa ohjata asiakkaita sekä ottamaan vastuuta omasta elämästään että ymmärtämään oman elämän subjektius ja se, että ovat merkityksellisiä yksilöitä.

9.1.2 Heikkoudet (*Weaknesses*)

Lasten taustoista johtuen suhtautuminen omaan elämään ja uskallus puhua omista asioista voi vaihdella paljon. Lapset ovat saattaneet kohdata vähättelyä ja arvottomuutta eivätkä välttämättä ole tottuneet siihen, että heidän mielipiteillään on väliä. Lapset saattavat olla tottuneita siihen, että joku muu aina puhuu puolesta, joten mielipiteen ilmaiseminen voi olla vaikeaa ja vaatii totuttelua. Lapsen pelot ja estyneisyys saattavat myös olla kertomista vastaan.

Uskaltaako lapsi katsoa omaa elämäänsä... voi olla, että vähättelee ongelmiaan tai vähättelee omia vahvuuksiaan, tai sitten on niin epärealistinen se näkemys omasta elämästä... miten se siinä kuukausiarvioinnissa tuodaan esille se, että lapsi on tätä mieltä mutta tämä ei nyt käytännössä ollenkaan pidä paikkaansa.

Toisaalta myös asioista ääneen puhuminen muuttaa ne todeksi ja lapsi voi vältellä jostain vaikeasta aiheesta keskustelua, koska ei halua itselleen myöntää, että asia on tapahtunut. Tällaista voi olla esimerkiksi lapsen väkivaltainen käytös muita kohtaan. Lapsen kanssa on silloin rakentavampaa käydä keskustelua haasteista sosiaalisissa suhteissa ja sen kautta päästä ongelman ytimeen, vaikka tiedonsiirron kannalta on tärkeää kirjata, kuinka usein väkivaltaa esiintyy ja missä muodossa.

Osallisuuden vahvistaminen edellyttää myös luottamuksellista suhdetta ja sellaisen luominen voi olla haastavaa, jos asiakkaan lähiomaiset estävät tämän kieltämällä lapsia puhumasta asioistaan. Aikuisten väliset ristiriidat ovat lapsille hankalia ja vaikeuttavat lasten sitoutumista omaan hoitoprosessiinsa, kun lapset ovat samaan aikaan lojaaleja vanhemmilleen ja kokevat saavansa apua ohjaajilta. Jättääkö lapsi sanomatta asioita kun tietää, että kuukausiarviointi lähetetään huoltajille?

Lapsi ei halua niitä asioita paperille, koska se paperi näytetään vanhemmille ja siellä on myös niitä asioita kotilomista ja suhteesta vanhempaan, jos ja kun on aika usein hankalat välit vanhempien kanssa, kuinka paljon lapsi sitten itse asiassa haluaa, pystyy tai uskaltaa puhua ja voiko sopia, että jotain asiaa ei kirjata, koska fakta on, että kyllähän ne asiat pitää näkyä

Ristiriidan voivat tilanteeseen tuoda myös lastensuojelun ja sosiaalityön tarpeet. Onko tärkeämpää itse tuotos vai yhteinen keskustelu? Lastenkodin ohjaajien näkemys on, että keskustelu, osallisuus ja yhdessä tekeminen mutta lastensuojelun organisaation silmissä merkityksellistä on tuotos. Koko sosiaalihuollon kirjaamisessa koetaan, että painotetaan ongelmia ja haasteita liikaa, eikä kunnolla nähdä ja tunneta lasta niiden takana.

Lasten motivaatio voi olla heikkoa etenkin, jos yhteinen ymmärrys tekemisestä puuttuu. Jotkut asiakkaat saattavat olla kiinni omissa rutiineissaan, jotka rikkoutuvat uuden toimintamallin myötä. Jos asiakkaan kokemus lähtökohtaisesti on, että ketään ei kuitenkaan kiinnosta, ei myöskään tekemiseen löydy motivaatiota.

Asiaan vaikuttaa myös asiakkaiden ja ohjaajien väliset henkilökiemiat sekä omahoitajaparityöskentelyn aikataulut ja työnjako. Osaa ohjaajista huolettaa myös oma tietotaito ja osaaminen kirjaamiseen ja osallisuuden vahvistamiseen liittyen sekä poikkeaminen omista työskentelyrutiineista ja tavoista tehdä asioita. Kirjaaminen koetaan haastavana silloin, kun määrämuotoinen kirjaaminen ja lasten tapa tuoda mielipiteensä esiin poikkeavat toisistaan paljon.

jos ajatellaan vaikka syömistä ja ruvetaan tekemään (kuukausiarviota) jonkun pienemmän kanssa, jolla ruokailu on ongelma ja kysytään miten on ruoka viime aikoina maistunut ja toisen kommentti on, että hattivatti tykkää syödä pannukakkua... sitten täytyy yhdessä miettiä mitä siihen kirjaa, kirjaako, että lapsi toi lelun kautta muiston pannukakun syömisestä ja sitten faktaa, vai laittaako siihen suoran lainauksen, koska ei ne voi olla ihan sellaista tajunnanvirtaa

Osallisuuden vahvistamisen heikkoutena nähtiin yleisesti se, että negatiivisia asioita on asiakkaiden elämässä paljon ja niiden jatkuva esiin nostaminen saattaa heikentää positiivisen kehityksen mahdollisuuksia ja kuormittaa asiakkaita liikaa. Tekemisen ja tuotoksen väliset ristiriidat nähtiin prosessin heikkoutena.

9.1.3 Mahdollisuudet (*Opportunities*)

Asiakkaan osallisuuden vahvistaminen mahdollistaa työntekijän kasvun lapsi- ja tarvepohjaisen työtavan ymmärtämiseen ja tarjoaa mahdollisuuden aitoon vuorovaikutukseen. Aikuiset oppivat tuntemaan ja ymmärtämään lasta paremmin ja lapset saavat mahdollisuuden tulla aidosti kuulluksi. Osallisuuden vahvistamisen myötä lapsen ääni ja kapasiteetti tehdään näkyväksi. Hoito- ja kasvatussuunnitelman tavoitteet selkiytyvät

lapselle kun käydään keskustelua siitä, miten ja missä asioissa aikuiset auttavat lasta kasvamaan. Kuukausiarvioinnin laatimisessa omahoitaja sisäistää lapsen asioita sen sijaan, että pelkästään raportoi niitä.

Lapsen ja aikuisen näkemykset todellisuudesta saattavat olla toisistaan poikkeavia ja kun vuoropuhelua käydään aktiivisesti nämä näkemykset kohtaavat. Kun pyritään luomaan kuukausiarvioinnin yhdessä tekemiseen kannustava ja mahdollistava ympäristö, kiinnitetään samalla huomiota lapsen kasvuympäristöön ja sen tuomiin mahdollisuuksiin. Osallisuuden vahvistaminen nähdään myös keinona tukea uusien asioiden oppimista.

Tärkeänä koettiin myös inhimillisyyden aspekti tekemisessä. Jos joku asiakas on kokenut jakson aikana jotain traumaattista, on tärkeä kirjata tapahtuma arvioon, mutta jos asia on jo käsitelty ja asiakas on tapahtumasta jotenkin päässyt eteenpäin, ei ole tarpeen sitä enää kuukausiarviota tehdessä yhdessä ruotia. Tarkoituksenmukaista ei myöskään ole jäädä vellomaan menneisiin epäonnistumisiin vaan käydä faktat läpi ja keskittyä siihen miten mennä eteenpäin. Kokonaisuutena osallisuuden vahvistamisen prosessi ja yleensä uudet toimintamallit oman työn kehittämiseen koetaan työmotivaatiota lisäävänä tekijänä.

Eikö se vähän ole tämän työn suola, tulee uutta tietoa ja sit me sitä sisäistetään, jos joku vaan kertoo sen meille ihmiskielellä, sit me voidaan käyttää luovuutta, että keksii jonkun tavan hyödyntää sitä tietoa ja sit siinä on monta kuukautta hirvee motivaatio, että mä haluan että tämä homma rupee toimimaan. Mun mielestä se on tämän työn suola, että tätä jaksaa tehdä kun aina tulee jotain uutta.

Jo tässä vaiheessa prosessia oli nähtävissä ratkaisuja heikkouksina ja haasteina nähtyihin asioihin ja osallisuuden vahvistamisen mahdollisuudet olivat suuret. Yksi yleinen ongelma ja haaste uusien toimintamallien luomisessa ja kehittämistehtävissä, on luopuminen vanhasta ja tutusta työmuodosta. Uusien asioiden omaksuminen etenee yleensä hitaasti ja paljon aikaa käytetään siihen, että painotetaan vanhojen mallien hyviä ominaisuuksia. Vallitseva asenne tämän toimintatutkimuksen yhteydessä oli kuitenkin innostus uuden edessä ja asiakkaan osallisuuden vahvistaminen nähtiin tärkeänä tehtävänä.

9.1.4 Uhat (*Threats*)

Asiakkaan osallisuuden myötä avoimuus lisääntyy lapsen asioissa, mutta tämä nähdään myös uhkana. Vanhemmat tai muut läheiset saattavat kieltää lasta puhumasta ja kertomasta omista asioistaan lastenkodin henkilökunnalle tai käskevät lasta valehtelemaan. Tämä luo paljon ristiriitoja lasten ja aikuisten välille ja kuormittaa asiakkaita. Ristiriidassa voi myös olla lapsen ja ohjaajan näkemys sisällöstä. Kysymyksiä herätti se, miten kirjata ristiriidat arvioon jos lapsen ja aikuisen todellisuus poikkeaa merkittävästi ja onko lapselle liian kuormittavaa lukea valmiista arvioinnista totuus?

Vanhempien väliset ristiriidat koetaan haastavina kuukausiarvioinnin laatimisessa kun ei voi sen kautta mennä tietoa toiselle vanhemmalle lapsen ja toisen vanhemman välisestä suhteesta.

Keskustelussa nousivat vahvasti esille käytännön haasteet, kuten oikean hetken löytäminen työskentelylle. Kokemus ajanpuutteesta koetaan uhkana osallisuuden vahvistamisen prosessille ja rauhallisen ajan ja paikan löytäminen koettiin hankalaksi silloin, kun osastolla on useita vaativahoitoisia lapsia, jotka tarvitsevat aikuisten läsnäoloa ja valvontaa. Käytännössä kuukausiarvioinnit laaditaan usein päivisin, kun lapset ovat koulussa, tai illalla ja yöllä, kun lapset ovat nukkumassa.

Kuukausiarvioinnin otsikot tulevat hoito- ja kasvatussuunnitelmasta ja ne koetaan lapsille haastaviksi ja pohdittiin, miten ymmärrettäviä ne lopulta ovat etenkin nuoremmille lapsille ja heille, joilla on laaja-alaisia oppimisvaikeuksia tai erilaisia häiriöitä kehityksessä. Hoito- ja kasvatussuunnitelmaneuvoittelussa laaditaan tavoitteet ja keinot niiden saavuttamiseksi. Neuvotteluun osallistuvat huoltajat, ohjaajat ja sosiaalityöntekijä, mutta eivät esimerkiksi alle 12-vuotiaat lapset. Miten siis tehdä tavoitteet ymmärrettäväksi lapselle, joka ei ole mukana niitä laatimassa?

Kuukausiarviointi laaditaan kuuden viikon ajanjaksolta ja aikuisilla on käytössä asiakastietojärjestelmä, josta voi lukea ja muistuttaa mieleen jakson tapahtumia. Kuuden viikon jakso koetaan sekä pitkänä että usein toistuvana. Aikajänne on pitkä asiakkaiden muistaa menneitä tapahtumia ja omia ajatuksia ja tunnelmia menneistä asioista. Tekemisen sykli kuuden viikon välein koetaan myös kuormittavana tekijänä, kun jatkuvasti pitää olla arvioimassa omaa elämää.

Keskustelussa nousivat esiin kirjaamissäännöt ja kirjausten sisältö sekä huoli siitä, että lapsen ääni ei tule kuuluviin kirjaamiskäytännöistä johtuen. Esiin nousi myös, miten saada riittävän informatiivista sisältöä sekä säilyttää positiivinen ja kannustava orientaatio toiminnassa.

Lasten motivointi yhteiseen työskentelyyn saattaa olla haastavaa silloin, kun muualla olisi mielekkäämpää tekemistä. Osaa ohjaajista huoletti myös aikuisen kyky tuoda lapsen ajatukset esille. Työpajan aikana heräsi myös kysymyksiä siitä, onko asiakkaalla oikeus olla osallistumatta ja miten toimia silloin, kun asiakas ei suostu yhteistyöhön?

Kuukausiarvioinnissa tulee kirjata kaikki esimerkiksi terveydentilaan liittyvät asiat, jotka taas terveydenhuollossa kuuluu vaitiolovelvollisuuden piiriin. Ohjaajat kokevat tämän suurena ristiriitana. Esimerkkeinä nousi muun muassa esiin ehkäisy, abortit ja sukupuolitaudit.

Keskustelussa koettiin, että ruohonjuuritasolla herää paljon käytännön kysymyksiä organisaatiosta tulevista ohjeistuksista ja koetaan, että käytännön ongelmista ei ole ylemmillä tasoilla riittävästi tietoa.

Mikä on se tehtäväksianto? Halutaanko me tästä just sitä jotain määrällistä dataa, josta tulee arviointi, että ollaan tehty toimintakykymittari? Onko tämä toimintakykymittari, millä me arvioidaan meidän työn tuloksia vai onko tämä aidosti lasta osallistava tai lapsen osallisuutta vahvistava työväline, millä me valmennetaan lasta sen omaan elämään?

Siirtyminen Apotti-asiakastietojärjestelmään herättää vielä tässä vaiheessa paljon kysymyksiä. Miten paljon Apotti poikkeaa nykyisestä Effica järjestelmästä ja minkä verran se tulee muuttamaan kirjaamiskäytäntöjä? Ohjaajat kokevat jonkin verran ristiriitaa osallistavan kirjaamisen tavoitteiden ja arjen haasteiden yhteensovittamisessa ja he tiedostavat, että uuden toimintamallin luominen ja käyttöönotto vaatii aikaa muodostua ja juurtua arjen toimintaan.

9.2 Ensimmäinen työpaja: Keinot

SWOT-analyysin jälkeen työpajassa siirryttiin pohtimaan, mitä keinoja osallisuuden vahvistamiseen on olemassa. Keinoja koettiin olevan useita ja ensin on tärkeää huolehtia sopivan ympäristön luomisesta ja pohtia jokaisen lapsen kohdalla yksilöllisesti, mitkä keinot ovat toimivia.

Ohjaajat pohtivat miten toimia silloin, jos vaikuttaa siltä, että asiakas on ulkoistanut itsensä omasta elämästään ja käy asioita läpi esimerkiksi leikkien ja pelien kautta. Onko mahdollista vetää johtopäätöksiä leikkien ja pelien sisällöstä lapsen elämään?

Toiminnan ja tekemisen kautta koettiin luonnollisina tapoina ja arjessa on paljon hetkiä, kun askareiden lomassa keskustelu sujuu luontevasti ja lapsi kertoo asioitaan. Myös luovat toiminnat, kuten musiikki ja kädentaidot nähtiin keinoina, jotka tuovat esiin lapsen ajatuksia itsestään ja elämästään. Lasten viikoittaiset kokoukset nähtiin hyvänä hetkenä tuoda tietoisuuteen ja integroida arkeen uudet toimintamallit ja työtavat.

Erilaiset työvälineet, kuten tunnekortit, hymiöt ja liikennevalot auttavat lapsia ilmaisemaan itseään, jos sanat eivät riitä tai puhuminen on liian haastavaa. Teknisissä apuvälineissä ja sovelluksissa nähtiin paljon potentiaalia, mutta eniten ohjaajat arvostivat arjen hetkiä ja yhdessä tekemistä kotiaskareiden lomassa. Kannustimena ja motivaation lisääjänä nähtiin pieni lahjonta, esimerkiksi tikkareilla ja pillimehulla, soveliaana.

Kuusi viikkoa koetaan liian pitkänä aikana lapsen muistaa asioita, joten jakson pilkkominen useampaan osaan helpottaa tässä. Eri asioista voi kerätä jakson aikana tietoa vaikka hymynaamoilla tai tarroilla ja lapsi voi viikoittain tai päivittäin antaa oman arvion esimerkiksi arjen tai koulunkäynnin sujumisesta.

Vaikka aikuisilla olisi miten toimiva keinopankki käytettävissään, olennaista on aina kysyä suoraan lapselta, miten tämä haluaa oman kuukausiarvion laadintaan osallistua. Miten osataan hyödyntää niitä arjen hetkiä, kun lapsi luonnostaan tuottaa paljon asioita ja ajatuksia omasta elämästä?

THL:n suositus terapeuttisesta lastenkotihoidosta, niin siinä on yhtenä isona osana tämä sosiaalipedagoginen orientaatio... että noista meidän asiakkaista tulisi aidosti toimijoita niiden omassa elämässä. Käytännössä ne tekee välillä ääliömäisiä ratkaisuja ja välillä ei, mutta se on kuitenkin heidän ratkaisu.... myös

pieni lapsi pystyy tekemään joitain valintoja ihan itse, että se ei ole niin, että me täällä leivotaan jotain valmista vaan että noi on matkalla koko ajan jonnekin.

Asiakkaiden osallisuuden vahvistaminen koetaan tärkeänä lastenkotitoiminnan jokaisella alueella. Suunnittelu ja kehittäminen halutaan pois aikuisten palavereista ja avoimuutta ja tiedonkulkua lisätä.

9.3 Kuukausiarvioinnin laatiminen ja purku

Ensimmäisen työpajan jälkeen ohjaajat laativat kuukausiarvioinnin yhdessä asiakkaan kanssa ja sen jälkeen kokoonnuttiin keskustelemaan ja vertaamaan kokemuksia. Keskusteltiin erilaisista tavoista tehdä kuukausiarviot ja millä tavalla tällä kertaa saatiin asiakkaan ääntä enemmän kuuluviin kuukausiarvion laatimisessa. Kaikkien asiakkaiden kanssa oli tehty kuukausiarviot yhdessä ja kokemukset olivat positiivisia.

Yhdelle asiakkaalle omahoitaja oli tehnyt tämän lempi televisiohahmon kuvista tunnekortit, joita käytti aktiivisesti kuukausiarvioinnin laatimisessa. Omahoitaja ja asiakas kävivät yhdessä läpi kuvat ja keskustelivat ja nimesivät kuviin liittyvät tunteet. Asiakkaalla on haasteita tunteiden ja mielipiteiden sanoittamisessa ja mielekkäät tunnekortit auttavat asiakasta ilmaisemaan itseään silloin, kun sanat loppuivat kesken. Tunnekortit tulevat käyttöön myös muissa tilanteissa, kun halutaan selvittää asiakkaan mielipide tai käydä läpi asioita ja keskustella asiakkaan kanssa.

Toinen ohjaaja oli tulostanut kuukausiarvioinnin otsikot ja niiden avulla kävi läpi jaksoa asiakkaan kanssa yhdessä keskustelemalla. Vuoropuhelua käytiin asiakkaan ja ohjaajan näkemysten välillä, jotka sitten kirjattiin kuukausiarvioon.

Yksi ohjaajista oli käynyt avointa keskustelua asiakkaan kanssa arjen askareiden lomassa ja saanut paljon asiakkaan mielipiteitä ja ajatuksia keskustelusta. Myös oikean tunnelman luominen olemalla lapsen fyysisellä mukavuusalueella ja rajoittamalla ulkoisia ärsykeitä antoi hyvän pohjan keskustelulle.

Yksi opinnäytetyön tavoitteista oli nostaa asiakkaan osallisuuden vahvistaminen koko hoitoprosessissa keskiöön ja vahvistaa sitä muillakin osa-alueilla lastenkodin toiminnassa. Tämä oli selkeästi nähtävissä prosessin aikana.

Ja tavallaan tästä sitten innostuneena niin tein yhdessä asiakkaiden kanssa viikko-ohjelman kesäksi niin, että saan niitten ajatuksia siihen ja niitä tuli tosi kivasti sitä omaa ääntä sinne.

Vastaavan ohjaajan työhön kuuluu lukea kuukausiarviot ja antaa niistä palautetta, ennen kuin ne lukitaan asiakastietojärjestelmään ja lähetetään huoltajille. Vastaava ohjaaja kertoo, että asiakkaan osallisuutta vahvistamalla laaditut kuukausiarviot ovat parhaita, mitä yksikössä on koskaan tehty. Asiakkaan osallisuus näkyi vahvasti ja arviot olivat laadukkaita ja sisällöllisesti kattavia kuvauksia ajanjaksosta. Opinnäytetyön toteutuksessa oli tarkoitus estää yksittäisen työntekijän mielipiteiden tunnistettavuus, mutta koska jo ensimmäisellä kerralla osallisuutta vahvistaen toteutetut kuukausiarvioinnit olivat niin hyviä, halusi vastaava ohjaaja tämän myös tässä kerrottavan.

9.4 Toinen työpaja

Toiseen työpajaan osallistui neljä yksikön asiakasta omahoitajiensa kanssa. Asiakkaat olivat iältään 8-17-vuotiaita. Työpaja järjestettiin lastenkodin avokeittiössä, jossa istuttiin pöydän ääressä aikuiset ja lapset yhdessä ja mukavan tunnelman luomiseksi tarjolla oli lapsille mieluisaa syötävää. Omahoitajat istuivat lasten vieressä ja kannustivat heitä ilmaisemaan mielipiteensä.

Ensimmäinen kysymys liittyi kuukausiarvion laatimiseen ja kysyin asiakkailta, ovatko he olleet osallisina sen tekemisessä. Asiakkailla oli haasteita muistaa, vaikka kaikki olivat sen kysyneet yhdessä omahoitajan kanssa tekemään. Omahoitajat auttoivat lapsia muistuttamalla, miten olivat tilanteessa toimineet. Yhtä lukuun ottamatta kaikki lapset muistivat lopulta osallistuneensa kuukausiarvion laatimiseen yhdessä omahoitajan kanssa.

Kysyttäessä, olivatko kokeneet yhdessä tekemisen mielekkääksi, yksi asiakas ilmaisi tyytyväisyytensä nostamalla peukalon pystyyn. Kaksi asiakasta ei vastannut mitään ja yksi ei ollut pitänyt siitä.

Oli tylsää kun se vei aikaa muulta tekemiseltä.

Lapsi ei osannut sanoa mitä muuta olisi sillä hetkellä halunnut tehdä, eikä tilanteessa ollut jäänyt mistään paitsi.

Kun pohdittiin mihin asiakkaat haluaisivat itse osallistua jatkossa enemmän, yksi asiakas toivoi pääsevänsä yhdessä omahoitajan ja muiden asiakkaiden kanssa keilaamaan ja toinen haluaisi maalata ja tehdä kaikkea yhdessä omahoitajan kanssa. Muut lapset eivät ilmaisseet toiveitaan.

Vaikka omahoitajat kannustivat ja auttoivat asiakkaita osallistumaan keskusteluun, oli kysymyksiin vastaaminen haastavaa ja he joko vetäytyivät kokonaan aiheesta tai lähtivät puhumaan muista itselleen mielekkäistä asioista, kuten pelaamisesta tai musiikin kuuntelusta. Turvallisten aikuisten kanssa ja rauhassa keskustelemalla onnistuivat yhtä asiakasta lukuun ottamatta kaikki lopulta sanomaan jotain prosessin kulusta.

Työpajan aikana ilmenivät selvästi asiakkaiden haasteet kertoa asioistaan. Asiakkaat eivät myöskään ole tottuneita työpajatyypiseen työskentelyyn ja tämä näyttäytyi jännittämisenä ja normaalista poikkeavana toimintana. Vaikka omahoitajat olivat paikalla ja minä tutkijana asiakkaille tuttu ohjaaja, eivät he kyenneet aktiivisesti osallistumaan tilaisuuteen ja kertomaan siinä avoimesti omista ajatuksistaan. Prosessin kannalta merkityksellistä on, että vaikka työpaja ei toiminut menetelmänä asiakkaiden kanssa, onnistuivat kaikki asiakkaat yhdessä omahoitajien kanssa laatimaan kuukausiarviot ja saivat niissä oman äänensä kuuluviin.

10 Johtopäätökset

Osallisuuden vahvistamisen edellytys on, että osallisuuden käsite määritellään. Osallisuuden tutkittavuus ja määrittelemine on haastavaa, koska sekä tutkijoilla että alan asiantuntijoilla ja asiakkailla on erilaiset näkemyksen osallisuudesta. Yleisesti voidaan kuitenkin todeta, että osallistaminen on kehotusta tai vaatimusta osallistua toimintaan ja osallistumisen tarve on silloin osallistujan ulkopuolella. Osallistuminen voi olla pelkkä läsnäolo jossain tilaisuudessa ilman sisäistä motiivia osallisuudelle, vaikka ominaista osallistumiselle on vapaaehtoisuus. Osallisuus on osallistumista laajempi käsite ja siihen liittyy mahdollisuus vaikuttaa toimintaan tai palveluprosessiin. (Valkama 2012: 57.) Osallisuus on laaja, tunnepohjainen kokemus siitä, että on mukana omaa elämää koskevissa asioissa. Osallisuutta on myös oikeus olla osallistumatta. (Toivonen 2017: 119.) Osallisuus voi alkaa osallistamisesta, mutta se ei voi koskaan jäädä siihen. Vain aidon osallisuuden kautta voi syntyä pitkäaikaisia muutoksia ja ne edellyttävät omaehtoisuutta ja sitoutumista.

Lastensuojelu on siinä osassa palvelujärjestelmää, jossa toiminta on usein tahdonvastaista ja itsemääräämisoikeutta on rajoitettu. Lastensuojelun ammattilaisten tulee silti huomioida asiakkaan osallisuus lastensuojeluprosessissa. Osallisuuden vahvistamisen hyödyt kantavat läpi koko järjestelmän. Osallisuus vahvistaa asiakkaan itsetuntoa, luo perustan hyvälle vuorovaikutussuhteelle ja parantaa palvelujen vaikuttavuutta. (Križ & Roundtree-Swain 2017: 36.) Esteet osallisuudelle johtuvat usein asenteista tai näkemyseroista ja eri toimijat määrittelevät osallisuuden eri tavalla. Tärkeintä on kuitenkin oikeus ilmaista mielipiteensä ja tulla kuulluksi. Vaikka asiakkaan mielipide ei aina vaikuta päätöksentekoon, merkityksellistä on, että mielipide on selvitetty. (Bijleveld, Dedding & Bunders-Aelen 2015: 133.)

Sosiaalihuollon Kanta-palveluihin valmistaudutaan Kansa-koulu -hankkeen avulla. Tarkoituksena on yhtenäistää toimintakäytäntöjä tasalaatuisten ja asiakaslähtöisten sosiaalipalvelujen saavuttamiseksi. Hankkeessa mukana olevissa sosiaali- ja terveydenhuollon organisaatioissa on järjestetty kirjaamisvalmennusta ja siten vahvistettu kirjaamisosaamista. Asiakkaan osallisuudella on hankkeessa merkittävä rooli. (Socca n.d.) Yksikkötasolla osallisuuden vahvistaminen kirjaamisprosessissa merkitsee sitä, että työn rakenteita on tarkasteltava ja muutettava laadukkaan dokumentoinnin takaamiseksi. Kirjaamiselle on oltava riittävästi aikaa ja asiakastyössä sen roolia on vahvistettava

Asiakkaan osallisuuden vahvistaminen kirjaamisprosessissa edellyttää toimivaa omahoitajasuhdetta yhdessä tehty dokumentointi myös edistää suhteen syntymistä ja vahvistaa sitä (Laaksonen ym. 2011: 41). Yksi opinnäytetyön tavoitteista oli vahvistaa asiakkaan osallisuutta myös muilla osa-alueilla lastenkodin arjessa ja saada ajatus asiakkaan osallisuuden vahvistamisesta siirtymään teoriasta käytäntöön. Tämä toteutui prosessin seurauksena kun ohjaajat suunnittelivat toimintaa enemmän yhdessä asiakkaiden kanssa.

Asiakassuhteen myönteistä kehitystä voi edesauttaa asiakkaan mukaan ottaminen dokumentointiin. Työskentelyn edellytykset paranevat, kun asiakkaat tietävät, että työskentelystä kirjoitetaan ja he pääsevät lukemaan itseään koskevia asiakirjoja. Osallisuus dokumentoinnissa lisää asiakkaiden luottamusta ja vähentää yllätyksiä liittyen asiakirjojen sisältöön ja he tulevat tietoisiksi yhdessä sovitusta asioista ja arvioista. Työntekijöiden tulee olla tietoisia asiakirjoihin tehtyjen ilmaisujen merkityksestä tulevaisuudessa, kun tehdään asiakkaan tilanteeseen liittyviä ratkaisuja. On merkityksellistä, millaiseen tietoon asiakirjat perustuvat, kuka saa äänensä kuuluviin ja kenen havaintoihin ja näkemyksiin ne pohjautuvat. (Laaksonen ym. 2011: 41–42.)

Yksi ohjaajien huolenaihe oli riittävän ajan löytäminen sekä itse kirjaamiselle että osallisuuden vahvistamiselle kirjaamisprosessissa. Työnantajan on huolehdittava siitä, että kirjaamiseen löytyy tarvittava aika (Laaksonen ym. 2011: 3). On myös työntekijän vastuulla huolehtia oman työn organisoinnista siten, että kirjaaminen saa sille kuuluvan arvon.

Työpajatoimintaan osallistuneet lastenkodin ohjaajat kokivat aluksi osallisuuden vahvistaminen kirjaamisprosessissa hieman raskaana, mutta lopuksi tuli paljon käytännön esimerkkejä ihan arjen tilanteista, joissa kuukausiarviointia voi yhdessä asiakkaan kanssa tehdä ja vahvistaa siten asiakkaan osallisuutta. Alun haastavuus johtui osittain siitä, että SWOT-analyysi aloitettiin käsittelemällä ensin haasteet ja uhat. Kun niiden jälkeen siirryttiin käsittelemään vahvuuksia ja mahdollisuuksia, vaihtui myös työpajan tunnelma positiiviseksi ja optimistiseksi. Tein tietoisien valinnan käsitellä aiheet juuri siinä järjestyksessä, jotta siinä vaiheessa, kun pohditaan keinoja, olisi työpajan tunnelma siihen optimaalinen.

Lastenkodin ohjaajilla on paljon kehittämissideoita ja tietoa miten ottaa niitä käyttöön, mitkä menetelmät toimivat ja miten ylittää haasteet. Esimerkkejä tuli arjen askareiden lomassa toimivista menetelmistä teknologiaa hyödyntäviin innovaatioihin. Merkityksellisin havainto on, että ohjaajat pitävät asiakkaan osallisuuden vahvistamista kaikilla tasoilla tärkeänä kehittämiskohteena työssään ja ymmärtävät osallisuuden merkityksen asiakkaiden kasvun ja kehityksen tukemisessa.

Vaikka työpajan aikana myös heräsi paljon kysymyksiä osallisuuden vahvistamisen toteutuksesta ja haasteista ja osa ohjaajista jopa hetkittäin epäili omia kykyjään uuden toimintamallin luomisessa, onnistuivat kaikki prosessin läpikäymisessä. Työyhteisössä vallitsee kehittämismyönteinen ja kannustava ilmapiiri ja se auttoi ohjaajia tehtäväänsä.

Opinnäytetyön tavoitteena oli uuden toimintamallin luominen ja käyttöönotto. Osallisuus on subjektiivinen kokemus ja osallisuuden vahvistaminen lastensuojelun vaativan laitoshoidon kirjaamisprosessissa edellyttää työntekijöiltä herkkyyttä ja ymmärrystä asiakkaan tilanteesta, taustoista ja niistä keinoista, joilla osallisuuden kokemusta saadaan vahvistettua asiakkaiden yksilölliset tarpeet huomioiden. Asiakkaan osallisuutta vahvistava toimintamalli on prosessi, jossa huomioidaan jokaisen työryhmän vahvuudet ja asiakkaiden yksilölliset kyvyt osallistua täysipainoisesti omaan hoitoprosessiin.

Lastensuojelun terapeutin lastenkotihoidon mallinnuksen mukaan tulee kartoittaa ja määrittellä palvelusisältöjä ja toimintakulttuureja. Lasten ja nuorten vakavat käyttäytymishäiriöt ja mielenterveysongelmat aiheuttavat haasteita hoitohenkilökunnalle, kun laitoksissa hoidetaan erityislapsia ja vastataan heidän erityistarpeisiin. (Timonen-Kallio, Yliruka & Närhi 2017: 13–14.)

Vaativahitoisten asiakkaiden kanssa on tärkeää valmistella yksilöllisesti osallisuuden vahvistaminen kirjaamisprosessissa. Etenkin psykiatrista hoitoa saavien asiakkaiden kohdalla on tärkeää suunnitella aloitus yhdessä hoitotahon kanssa. Traumataustaisten lasten kanssa asioiden käsittely edellyttää sensitiivisyyttä ja kykyä käsitellä vaikeita asioita asiakkaan kanssa koska tämä saattaa laukaista voimakasta oireilua, joka on osattava ottaa huomioon. Kyseisessä yksikössä ei tämän prosessin aikana tehty osallisuutta vahvistavaa työskentelyä näiden vaativampihitoisten asiakkaiden kanssa, koska aikaa valmisteluun ei ollut riittävästi tämän opinnäytetyön aikataulun puitteissa. Uu-

sien toimintamallien käyttöönotossa tulee huomioida sen vaikutukset asiakkaaseen ja hoitosuunnitelman toteuttamiseen.

Hartin osallisuuden portaiden kolmella alimmalla askelmalla ei ole vielä osallisuutta ollenkaan ja neljänneltä askelmalta ylöspäin osallisuus vahvistuu. Osallisuuden vahvistaminen on prosessi, joka etenee askel kerrallaan, eikä sitä voi kiirehtiä tai hypätä joidenkin askelmien yli. Tämä ei tarkoita sitä, ettei osallisuus toteutuisi matkan varrella ollenkaan. (Hart 1992: 8 & Turja 2011: 27–28.) Tämän opinnäytetyön aikana prosessi käynnistettiin lastenkodissa ja matka on vasta alussa. Osallisuuden vahvistaminen kiinnittyy lastenkodin rakenteisiin ja jatkaa vahvistumistaan myös opinnäytetyön valmistumisen jälkeen.

11 Pohdinta

Sosiaali- ja terveysalalla on vahva asiantuntijakeskeisyys ja niin kuuluukin olla, koska kaikkea vastuuta ei voida luontevasti siirtää asiakkaille. Vaikka osa toiminnasta palvelujärjestelmässä on tahdonvastaista, on asiakkaan osallisuus ja oikeus osallistua omaan elämään liittyviin asioihin kuitenkin taattava. Myös toiminnan kehittämisessä on asiakkaiden osallisuudella oltava suuri merkitys. Aikuisten tehtävä on suojella lapsia ja luoda turvalliset olosuhteet lapsen kasvuille ja kehitykselle. Osa lapsen kehitystä on omien mielipiteiden muodostaminen ja niiden ilmaiseminen, itsemääräämisoikeuden rakentuminen ja oikeus olla osallisena omassa elämässä. Lapset ovat kykeneviä osallistumaan omaan elämäänsä, jos ja kun heille vain se mahdollisuus suodaan.

Vaativaa laitoshoidtoa tuottavan lastenkodin asiakkailla saattaa olla vaikeuksia monilla elämän eri osa-alueilla, kuten käytöshäiriöitä, tunne-elämän haasteita, mielenterveysongelmia, kehitysviivästymiä ja oppimisvaikeuksia. Näiden asiakkaiden kanssa osallisuuden vahvistaminen edellyttää ohjaajilta osaamista ja herkkyyttä saada asiakkaan potentiaali ja mielipiteet esiin ja käyttöön. Haastavampien asiakkaiden kohdalla on tärkeää keskustella hoitotahon kanssa ennen uusien toimintamallien käyttöönottoa. Niin tärkeää kuin osallisuuden vahvistaminen on, saattaa asioista avoimesti keskusteleminen myös laukaista traumoja, mikä voi aiheuttaa psyykkistä huonovointisuutta ja oireilua, joka voi näyttäytyä aggressiivisuutena ja väkivaltaisena käytöksenä.

Opinnäytetyön menetelmävalinta oli toimiva aineiston tuottamisen kannalta. Ohjaajien työpajasta aineistoa tuli sopivasti ja materiaali on käyttökelpoista. Myös työryhmä toimi ennakkoluulottomasti ja asiaa pohdittiin realistisesti mutta sitä ei pidetty mahdottomana. Kaikki suhtautuivat positiivisesti tehtävään ja innokkuus ja innovatiivisuus olivat tarttuvia. Asiakkaiden omat psyykkiset ja fyysiset haasteet vaikuttivat toisen työpajan tuotokseen. Prosessi kuitenkin toimi asiakkaiden kanssa, vaikka työpaja ei keinona tuottanut tulosta.

Tämän opinnäytetyön aineiston tuottamisen näkökulmasta toisen työpajan voisi kokea epäonnistuneena, mutta kun tarkastelee prosessia kokonaisuutena, ei asia kuitenkaan ole niin selkeä. Prosessi toimi ja asiakkaiden osallisuutta vahvistettiin kirjaamisprosessissa ja sen tuloksena saatiin laadukkaat kuukausiarviot. Se, että työpaja ei toiminut menetelmänä asiakkaiden kanssa, ei vaikuttanut lopputulokseen. Lastenkodissa ei ollut tarvetta alkaa kehittää työpajatoimintaa asiakkaiden kanssa, eikä siihen olisi ollut aikaa

tämän opinnäytetyön aikataulun puitteissa. Lastenkodissa on käytössä esimerkiksi lasten kokoukset ja niiden tarkoitus on muun muassa saada asiakkaat yhdessä pohtimaan toimintaa ja sen kehittämistä. Sen sijaan, että lastenkodissa alettaisiin luoda jotain uutta, voi keskittyä vahvistamaan jo olemassa olevia rakenteita ja sen myötä myös asiakkaan osallisuutta.

Onko sillä merkitystä, kuinka merkityksellisenä asiakkaat prosessin pitävät, ja ymmärtävätkö he sen, että osallisuutta vahvistetaan vai riittääkö se, että ohjaajat ymmärtävät työn ja toiminnan merkityksellisyyden ja edistävät siten asiakkaan osallisuutta palveluprosessissa? Kun asiakkaat eivät ilmaise suoraan mielipiteitään, joutuvat työntekijät vetämään johtopäätöksiä ja tekemään tulkintoja esimerkiksi asiakkaiden leikeistä tai toiminnasta. Tulkintaan vaikuttaa asiakkaan taustan lisäksi myös työntekijän ammattitaito ja – historia. Voiko vetää johtopäätöksiä perustuen tulkintoihin ja kuka tulkitsee ja millä oikeudella?

Työntekijät kokevat myös olevansa käytännön haasteiden ja linjaorganisaation vaatimusten ja linjausten välisessä ristipaineessa ja keskustelua käytiin siitä, miten kaukana lainsäädäntö on niin sanotusta ruohonjuuritasosta ja riittääkö ymmärrystä arjen haasteille. Palveluiden tuottamisen näkökulmasta ymmärretään palveluiden vaikuttavuuden merkitys ja sen edellyttämä toiminnan arvioiminen ja kehittäminen. Vaativahoitoisten asiakkaiden kanssa arjen asiakastyön kuormittavuuden keskellä työntekijöihin kohdistuvat paineet ja vaatimukset koetaan hetkittäin epärealistisina.

Viime aikoina asiakkaan osallisuus ja oikeudet ovat olleet pinnalla lastensuojelussa ilmenneiden kaltoinkohteluiden ja asiakkaiden mielivaltaisen kohtelun seurauksena ja Valvira ja Aluehallintovirasto ovat ottaneet vahvasti kantaa asiakkaiden kuulemiseen ja hoidon epäkohtiin. Lastensuojelu on hyvin suljettua ja salassa pidettävää toimintaa, siksi sitä on vaikea ulkopuolisille avata ja otsikoihin päätyvät yleensä vain räikeimmät tapaukset ja objektiivista käsitystä on vaikea saada silloin kun näkemyserot ovat suuria. Epäasialliseen ja laittomaan toimintaan pitää puuttua vahvasti ja korjata toiminnan ohjauksen ja valvonnan puutteet. Kuitenkin on tärkeää pitää mielessä, että Suomessa tuotetaan laadukasta lastensuojelun palvelua monissa asiallisesti ja hyvin hoidetussa organisaatiossa, joissa asiakkaan tarpeet ja hyvinvointi ovat pääosassa ja palvelujen kehittäminen asiakkaan osallisuutta vahvistaen koetaan ensiarvoisen tärkeänä.

Opinnäytetyön toisena tavoitteena oli vahvistaa asiakkaiden osallisuutta prosessin seurauksena myös muilla osa-alueilla lastenkodin toiminnassa. Epäilin hieman, ehtiikö tämän opinnäytetyön aikataulun puitteissa tämän tavoitteen toteutumista arvioida. Kuitenkin oli nähtävissä, että asiakkaiden osallisuus oli aktiivisemmin ohjaajien mielessä toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa. Ohjaajien ymmärrys osallisuuden vahvistamisen merkityksestä vahvistui ja he saivat asiakkaat syttymään yhdessä tekemiseen ja kokivat sen mielekkäänä, vaikka eivät työpajassa tästä kyenneet kertomaan. Lastenkodin asiakkaat tarvitsevat vakaata aikuisjohtoista arkea ja prosessin aikana vastuu säilyi aikuisilla ja ohjaajat tukivat ja auttoivat lapsia ilmaisemaan itseään.

Mielenkiintoisia jatkotutkimuskohteita syntyi prosessin aikana useampia ja seuraavaksi lähtisin tarkastelemaan, miten asiakkaan osallisuutta saadaan vahvistettua myös muilla kirjaamisen tasoilla lastenkodissa. Siitä luonnollisena jatkumona tutkisin sen seurauksia vaikuttavuuden arvioinnin näkökulmasta ja osallisuuden vahvistumista muilla lastenkotitoiminnan osa-alueilla.

Siirtyminen Lastensuojelun terapeutin laitoshoidon mallinnukseen avaa uusia mielenkiintoisia tutkimuskohteita etenkin palveluiden kehittämisen ja vaikuttavuuden arvioinnin näkökulmista. Palvelutasojen nostaminen oman laitoksen sisällä lopettaa turhat asiakkaiden siirrot toisiin laitoksiin ja se edellyttää henkilökunnalta taitoa kehittää työ- ja toimintamalleja entistä haastavamman arjen keskellä. Tutkimuskohteita olisi sekä asiakkaan että työntekijän näkökulmasta.

Lähteet

- ART 2018. Suomen ART ry. Aggression Replacement Training ®. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://www.suomenart.com/>. Luettu 26.10.2018.
- Autismin kirjo 2017. Vernerin verkkopalvelu kehitysvammaisuudesta. Viimeksi päivitetty 22.9.2017. Saatavilla verkossa osoitteessa: <https://verneri.net/yleis/autismin-kirjo>. Luettu 22.9.2018.
- Autismikirjon häiriöt n.d. Lasten mielenterveystalo. Mielenterveystalo. Saatavilla verkossa osoitteessa: https://www.mielenterveystalo.fi/lapset/ammattilaisille/hairiot/autismikirjon_hairiot/Pages/autisimikirjon_hairiot_ASD.aspx. Luettu 22.9.2018.
- Bardy, Marjatta 2013. Lastensuojelun ytimissä. Saatavana osoitteessa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104421/URN_ISBN_978-952-245-853-7.pdf?sequence=1. Luettu 31.8.2018.
- Berrick, Jill Duerr, Dickens, Jonathan, Pösö, Tarja & Skivenes, Marit 2015. Children's involvement in care order decision-making: A cross-country analysis. *Child abuse & Neglect* 49 (2017). 128–141. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213415002306?via%3Dihub>. Luettu 11.10.2017.
- Bijleveld, Ganna G. van, Dedding, Christine W. M. & Bunders-Aelen, Joske F. G. 2015. Children's and young people's participation within child welfare and child protection services: a state-of-the-art review. *Child & Family Social Work* 05/2015 Vol. 20(2) 129-138. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.metropolia.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=f781b181-f82e-4e6d-a639-b80ef1c25d28%40sessionmgr4007>. Luettu 11.10.2017.
- Bijleveld, Ganna G. van, Dedding, Christine W. M. & Bunders-Aelen, Joske F. G. 2014. Seeing eye to eye or not? Young people's and child protection workers' perspectives on children's participation within the Dutch child protection and welfare services. *Children and Youth Services Review* 47 (2014) 253-259. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0190740914003429?via%3Dihub>. Luettu 11.10.2017.
- Engeström, Yrjö 1998. Kehittävä työntutkimus. Perusteita, tuloksia ja haasteita. Helsinki: Edita.
- Engeström, Yrjö 2004. Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä. Tampere: Vastapaino.
- Eronen, Tuija & Laakso, Riitta 2016. Lastensuojelun laitoshoidon kasvatukselliset ja kuntouttavat orientaatiot ja niiden vaikuttavuus - Tutkimuskatsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpaperi 44/2016. Saatavilla verkossa osoitteessa: http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/131499/URN_ISBN_978-952-302-780-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y. Luettu 2.9.2018.

Günther, Kirsi 2015. Asiakasdokumentaatio arviointina mielenterveystyön arjessa. Tutkimus ammatillisesta kirjaamisesta. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Saatavilla verkko osoitteessa: <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9950-0>>. Luettu 9.10.2017.

Hallintolaki 6.6.2003.

Hart, Roger 1992. Children's participation. From tokenism to citizenship. Innocenti Essays No. 4. UNICEF International Child Development Centre. Saatavilla verkossa osoitteessa: <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/childrens_participation.pdf>. Luettu 31.8.2018.

Helsingin kaupunki 2017. Lastenkotitoiminta. Päivitetty 8.12.2017. Saatavilla verkossa osoitteessa: <www.hel.fi/helsinki/fi/sosiaali-ja-terveyspalvelut/lapsiperheiden-palvelut/lastensuojelu/lastenkotitoiminta/>. Luettu 10.2.2018.

Hotari, Kaisa-Elina, Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2009. Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa: Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. 4.painos. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla verkossa osoitteessa: <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-245-853-7>>. Luettu 6.11.2017.

Huttunen, Matti 2017a. Lasten ja nuorten käytöshäiriöt. Terveyskirjasto. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00382>. Luettu 21.9.2018.

Huttunen, Matti 2017b. ADHD (aktiivisuuden ja tarkkaavuuden häiriö). Terveyskirjasto. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_artikkeli=dlk00353>. Luettu 21.9.2018.

Huuskonen, Saila 2014. Recording and Use of Information in a Client Information System in Child Protection Work. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. Saatavilla verkko osoitteessa: <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9368-3>>. Luettu 12.10.2017.

Kananen, Jorma 2012. Kehittämistutkimus opinnäytetyönä. Kehittämistutkimuksen kirjoittamisen käytännön opas. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kasvatusvastuumalli 2016. Helsingin kaupunki. Sosiaali- ja terveystoimiala. Lastensuojelu.

Kivistö, Mari 2014. Kolme ja yksi kuvaa osallisuuteen. Monimenetelmällinen tutkimus vaikeavammaisten ihmisten osallisuudesta toimintana, kokemuksena ja kielenkäyttönä. Väitöskirja. Lapin yliopisto. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61789/Kivist%C3%B6_Mari_ActaE150_pdfA.pdf?sequence=2&isAllowed=y> Luettu 10.10.2017.

Kolb, David A. 1984. Experiential learning. Experience as the source of learning and development. Case Western Reserve University. New Jersey. USA.

Križ, Katrin & Roundtree-Swain, Dakota 2017. "We are merchandise on a conveyer belt": How young adults in the public child protection system perceive their participation in decisions about their care. Children and Youth Services Review 78 (2017) 32-40.

Saatavilla verkossa osoitteessa:

<<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0190740917301895?via%3Dihub>>. Luettu 11.10.2017.

Käytöshäiriön ilmeneminen n.d. Mielenterveysseura. Saatavilla verkossa osoitteessa: <<http://www.mielenterveysseura.fi/fi/kehittamistoiminta/mielenterveysosaaminen/nuore-n-mielen-ensiapu/kaytoshairion-ilmeneminen>>. Luettu 21.9.2018.

Laaksonen, Maarit, Kääriäinen, Aino, Penttilä, Marja, Tapola-Haapala, Maria, Sahala, Heli, Kärki, Jarmo & Jäppinen, Anu. 2011. Asiakastyön dokumentointi sosiaalihuollossa. Opastusta asiakastiedon käyttöön ja kirjaamiseen. THL. Raportti. Saatavilla verkossa osoitteessa: <<https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/79866/d68ab232-88fc-4478-8c21-91164a177a1a.pdf?sequence=1>>. Luettu 6.11.2017.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. 22.9.2000.

Lapsen osallisuus 2016. Lastensuojelun käsikirja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla verkossa osoitteessa: <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus>. Luettu 31.8.2018.

Lastensuojelulaki 13.4.2007.

Lastensuojelun käsikirja 2016. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla verkossa osoitteessa: <www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu>. Päivitetty 25.1.2016. Luettu 10.2.2018.

LDA 2018, Learning Disabilities Association of America. Saatavilla verkossa osoitteessa <<https://ldaamerica.org/types-of-learning-disabilities/>>. Luettu 21.9.2018.

Lohiniva, Vuokko, Sarajärvi, Anneli 2005. Työpaikka oppimis-, tutkimus- ja kehittämisympäristönä. Teoksessa Tutkiva ja kehittävä ammattikorkeakoulu. Toimittaneet Kotila, Hannu. Mutanen, Arto. Helsinki: Edita Prima Oy.

Myllärniemi, Anniina 2006. Huostaanottojen kriteerit pääkaupunkiseudulla. Selvitys pääkaupunkiseudun lastensuojelun sijoituksista. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 7/2006. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://www.socca.fi/files/76/Huostaanottojen_kriteerit_paakaupunkiseudulla.pdf>. Luettu 31.8.2018.

Neuropsykiatriset häiriöt n.d. Mielenterveysseura. Saatavilla verkossa osoitteessa: <<http://www.mielenterveysseura.fi/fi/kehittamistoiminta/mielenterveysosaaminen/nuore-n-mielen-ensiapu/neuropsykiatriset-hairiot>>. Luettu 21.9.2018.

Opetushallitus (n.d.) SWOT-analyysi. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/laadunhallinnan_tuki/wbl-toi/menetelmia_ja_tyovalineita/swot-analyysi>

Oppimisvaikeus 2017. Kuntoutussäätiö. Saatavilla verkossa osoitteessa: <<https://oppimisvaikeus.fi/tietoa/>>. Päivitetty 12.5.2017. Luettu 21.9.2018.

Oranen, Mikko. 2008. Mitä mieltä? Mitä mieltä! Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Sosiaali- ja terveysministeriön Lastensuojelun kehittämisohjelman osaraportti. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Saatavilla verkossa osoitteessa: <<https://docplayer.fi/383636-Mita-mielta-mita-mielta-lasten-osallisuus-lastensuojelun-kehittamisessa-mikko-oranen.html>>. Luettu 11.11.2017.

Peleg, Noam 2013. Reconceptualizing the Child's Right to Development: Children and the Capability Approach. International Journal of Children's Rights 21 (2013) 523-542. Saatavilla verkossa osoitteessa: <<http://web.a.ebscohost.com.ezproxy.metropolia.fi/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=d0b332d0-9bf4-4c16-b4db-ef72d5f47a90%40sessionmgr4008>>. Luettu 1.9.2018.

Perustuslaki 11.6.1999.

Petrelus, Päivi 2015. Lapsen kehitys toisin - toimintavalmiuksia koskeva teoria vaihtoehtona. Lastensuojelun käsikirja. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Saatavilla verkossa osoitteessa: <<https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/-/lapsen-kehitys-toisin-toimintavalmiuksia-koskeva-teoria-vaihtoehtona>>. Luettu 1.9.2018.

Räty, Tapio 2010. Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Helsinki: Edita.

Shier, Harry 2001. Pathways to participation: Openings, opportunities and obligations. A new model of enhancing children's participation in decision-making, in line with article 12.1 of the United Nations Convention on the rights of the child. Children & Society Vol. 15. Saatavilla verkossa osoitteessa: <https://ipkl.gu.se/digitalAssets/1429/1429848_shier2001.pdf>. Luettu 31.8.2018.

Sinko, Päivi 2016. Rajapinnoilla. Lapsen erityisten tarpeiden huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnassa. Lastensuojelun keskusliitto. Saatavilla verkossa osoitteessa: <<https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/Rajapinnoilla1.pdf>>. Luettu 31.8.2018.

Socca n.d. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Kansa-koulu: Valmennusta sosiaalihuollon asiakasasiakirjalain mukaiseen kirjaamiseen. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://www.socca.fi/kehittaminen/sosiaalialan_tiedonhallinta_-_kansa-koulu/mika_kansa-koulu_on>. Luettu 11.11.2017.

Socom 2016. Kansa-koulu Sosiaalihuollon asiakasasiakirjalain toimeenpano. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://www.socom.fi/kansa-koulu/hanke/>. Luettu 15.10.2017.

Sosiaalivakuutus 2017. Kansaneläkelaitos. Julkaistu 29.6.2017. Saatavilla verkossa osoitteessa: <<https://sosiaalivakuutus.fi/sosiaalihuollon-kanta-palvelu-kasvattaa-sote-kuntoa/>>. Luettu 7.11.2017.

Timonen-Kallio, Eeva. Yiruka, Laura & Närhi, Pekka 2017. Lastensuojelun terapeuttisen laitospalvelun mallinnus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäpaperi 23/2017. 47 sivua. Saatavilla verkossa osoitteessa: <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/132319/Tyo%CC%88paperi_2017_23_netti%20%282%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Luettu 1.4.2018.

Toikko, Timo & Rantanen, Teemu. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Tampereen yliopisto.

Toivonen, Virve 2017. Lapsen oikeudet ja oikeusturva: Lastensuojeluasiat hallintotuo-
mioistuimissa. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Saatavilla verkossa osoitteessa:
<<http://verkkokirjahylly.almatalent.fi.ezproxy.metropolia.fi/teos/GAHBBXXTBBAED#koha:4>>. Luettu 10.10.2017.

Turja, Leena 2011. Lapset osallisina varhaiskasvatuksessa. Saatavilla verkossa osoit-
teessa: <<https://ecef.org/wp-content/uploads/2014/03/2011-3-Turja.pdf>>. Luettu
31.8.2018.

Valkama, Katja 2012. Asiakkuuden dilemma. Näkökulmia sosiaali- ja terveydenhuollon
asiakkuuteen. Väitöskirja. Vaasan yliopisto. Saatavilla verkossa osoitteessa:
http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-412-4.pdf. Luettu 10.10.2017.

Virkki, Päivi 2015. Varhaiskasvatus toimijuuden ja osallisuuden edistäjänä. Väitöskirja.
Itä-Suomen yliopisto. Saatavilla verkossa osoitteessa:
http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1735-5/urn_isbn_978-952-61-1735-5.pdf. Luettu 10.10.2017.

Yleissopimus lapsen oikeuksista. 2013. Unicef. Viimeisin päivitys 3.7.2017. Saatavilla
verkossa osoitteessa: [https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-
kokonaisuudessaan/](https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-kokonaisuudessaan/). Luettu 14.10.2017.

Kuukausiarviointipohja

LAPSEN KUUKAUSIARVIOINTI

Arviointi ajalta:

Arvioinnin laatija:

Miten arviointi tehty:

FYYSINEN TERVEYS JA HYVINVOINTI:

Tavoite:

Keinot

Vastuunjako:

LAPSEN ARKI LASTENKODISSA:

Tavoite:

Keinot:

Vastuunjako:

LAPSEN ARKI KOTIHARJOITTELUIDEN AIKANA:

Tavoite:

Keinot:

Vastuunjako:

VANHEMMAN TAI MUUN LÄHEISEN ANTAMATUKI LAPSELLE:

Tavoite:

Keinot:

Vastuunjako:

PSYKKINEN JA SOSIAALINEN TOIMINTAKYKY SEKÄ HYVINVOINTI:

Tavoite:

Keinot:

Vastuunjako:

PÄIHTEIDEN KÄYTTÖ:

VAHVUUDET JA ONNISTUMISET:

ERITYISET HUOLENAIHEET:

Lapselle maksetut käyttövarat ja muu taloudellinen tilanne:

Muut asiat:

Lapsen arviointi menneestä kuukaudesta ja mielipide kuukausiarvioinnista:

Lähetetty huoltajalle: